

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra**

Jolantos Švedienės,
IV kurso, komercinės teisės
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Civilinio proceso teisės reforma Rusijoje 1990-2010
metais**

Vadovas: prof. habil.dr. Vytautas Nekrošius

Recenzentas: lekt. dr. Aurimas Brazdeikis

Vilnius 2012

Turinys

I Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais istorinės prielaidos.....	6
II Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais etapai:	12
1. Reforma iki naujojo Civilinio proceso kodekso priėmimo	12
2. Naujojo Civilinio proceso kodekso koncepcija ir esminiai bruožai (ginčo ir ypatingoji teisenos).....	21
III Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme esminiai bruožai	32
IV Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų reforma	46
Išvados	56
Literatūros sąrašas	57
Santrauka	58

Ižanga

Temos aktualumas. 1992 m. paskelbta Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos (toliau – RTFSR) teismų reformos Konceptija (toliau – Konceptija), numačiusi esamos teismų sistemos pertvarkymą, įtakojo ir Rusijos Federacijos (toliau – RF) civilinio proceso teisės plėtrą: po 1990 m. prasidėjusios ekonominės reformos (taip pat politinių, socialinių gyvenimo sąlygų keitimasis) RF priimta daugybė iš principo naujų įstatymų. Taip sudėtingėjant teisiniams santykiams įstatymai nuolat kito. Atsirado poreikis reformuoti teisinį reguliavimą, keisti teisinį mąstymą, moksliskai pagrįsti teismų praktiką.

2003-02-01 d. įsigaliojo RF Civilinio proceso kodeksas (toliau – CPK), kuris iš esmės naujai pažvelgė į civilinio proceso teisės reformą. Naujas CPK įtvirtino nemažai naujovių RF civilinio proceso teisėje: proceso nuostatų diferencijavimas, teisingumo formų (sutartinis teisingumas) ir vienaasmens teismo tvarkos plėtojimas, aukštesnių instancijų teisių siaurinimas.

Šiame magistriniame darbe būtent ir bus aptariama civilinio proceso teisės reforma Rusijoje 1990 – 2010 metais.

Pasirinkta magistrinio darbo tema yra mažai Lietuvoje nagrinėta, nėra visapusiškos mokslinės analizės. Nagrinėjamu laikotarpiu Rusijoje vyko esminiai pokyčiai visose visuomeninio gyvenimo srityse pakeitę iš esmės požiūrį į šalis ir teismo vaidmenį civiliniame procese ir tai patvirtina nagrinėjamos temos aktualumą, o kartu ir darbo originalumą.

Darbo tikslas. Pagrindinis darbo tikslas – praktinės išsamios analizės būdu ištirti Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais pagrindines prielaidas, kaip ir kokiais etapais buvo vykdoma ši reforma, išanalizuoti įstatymų leidėjo pakeitimus ir juos įvertinti.

Tyrimo objektas. Magistro darbo tema „Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais“ apima dvi pagrindines kryptis. Viena kryptis apima pačią reformą iki priimant naują RF CPK, kita – jau CPK priėmus. Šio darbo kryptys gali būti analizuojamos atskirai, taip pat galimas kryptių skaidymas, analizės siaurinimas.

Tyrimo metodai. Magistro darbe naudoti šie tyrimo metodai: lyginamasis, loginis, istorinis ir teleologinis.

Lyginamasis metodas magistro darbe yra daugiausiai naudotas. Šio tyrimo metodo pagalba yra aiškinamas dabartinės teisės poveikis civilinio proceso teisės reformai, lyginami Rusijos civilinio proceso institutai su šiuolaikinės teisės normomis, nuostatomis.

Loginio metodo pagalba yra atskleidžiama civilinio proceso teisės normų tikroji reikšmė, turinys, pateikiamos išvados bei apibendrinimai. Tarkime, šis metodas yra naudojamas darant išvadas kaip šiuolaikinė teisė įtakojo civilinio proceso teisės reformą, kokių būdu ir mastu buvo perimtos nuostatos.

Istoriniu metodu magistro darbe yra tiriama RF teisinė ir visuomeninė santvarka, taip pat tuo metu galiojusios teisės ir socialinės normos ir pan., kurios svarbios ir reikšmingos visuomeninių ir teisinių santykių kontekste atskleidžiant civilinio proceso teisės normų esmę.

Teleologinio metodo pagalba magistro darbe yra nustatomas civilinio proceso teisės reformos tikslas, kurį žinant galima reformos aplinkybių, pasekmių prognozė.

Darbo originalumas. Magistro darbas tema „Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais“ yra originalus, ir tai paaiškinama tuo, kad Lietuvos Respublikos teisės doktrinoje nebuvo analizuotas. Šia tema Lietuvoje yra mažai literatūros (veikalų), daugiau pavieniai straipsniai.

Svarbiausi šaltiniai. Magistro darbe naudotus šaltinius galima grupuoti į: norminius (RF CPK ir kiti) ir doktrininus (vadovėliai, komentarai, disertacijos).

Magistro darbo temos analizei buvo panaudoti skirtingais laikotarpiais Rusijos teritorijoje veikusieji Civilinio proceso kodeksai. Tai: RTFSR CPK (priimtas 1964 m.), RF CPK (priimtas 2003 m.) bei jo projektai (1995m. ir 1997m.).

Reikšmingiausi magistro darbo temos atskleidimui buvo doktrininiai šaltiniai. Tai yra mokslo darbai tokių žymių rusų mokslininkų – civilinio proceso teisės mokslo atstovų - I.A. Isajev, V.R. Sergejev, V.M. Šerstiuk, V.K. Pučinskij, V.M. Žuikov, M.K. Treušnikov ir kitų. Pačiu svarbiausiu šaltiniu tyrimui buvo M.K. Treušnikovo veikalas „Kelias į įstatymą“ («Путь к закону»), išleistas 2004 m., kuriame yra išsamiai pademonstruotas visas RF CPK sukūrimo „procesas“.

I Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais istorinės prielaidos

Socialinių bei ekonominių santykių esminiai pokyčiai Rusijoje po 1990 m. skatino naują teisinio reglamentavimo poreikį, nes svarbu buvo ne tik reglamentuoti subjektines materialines teises ir jų įgyvendinimą, bet ir jas apsaugoti. Iki tol egzistavusių tarybinių įstatymų taikymas naujiems atsirandantiems teisiniams santykiams galėjo būti laikinas ir ribotas. Vyravo socialistinio proceso modelis: materialinių subjektinių teisių apsaugą reglamentavo 1964 m. CPK, kuriame darant pakeitimus siekta tobulinti materialinių subjektinių teisių apsaugą. Tačiau šie pakeitimai galėjo tik taisyti, bet ne iš esmės keisti kodeksą, koncepciją, kuria jis pagrįstas, arba kitaip tariant, nebūtų įtvirtintas naujas civilinio proceso reglamentavimas.

Šios magistrinio darbo dalies tikslas – išanalizuoti civilinio proceso reformos prielaidas.

Teisinėje literatūroje civilinio proceso teisė apibūdinama kaip sistema teisės normų, reglamentuojančių teismų kompetenciją nagrinėti civilines bylas; teismo, byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių veiklą nagrinėjant bei sprendžiant civilines bylas; teismo ir teismo antstolių veiklą užtikrinant vykdomųjų dokumentų vykdymą ir kitų – neteisminių – institucijų ar asmenų veiklą įgyvendinant įstatymų jiems patikėtas civilinės materialiosios subjektinės teisės apsaugos ir tinkamo įgyvendinimo funkcijas.¹ Taip pat yra skiriamos civilinio proceso teisės sąvokų vartojimo prasmės: siauroji prasmė - kaip teismo civilinio proceso teisė ir plačioji prasmė - įtraukiama ir arbitražo bei notarų veikla.² Kadangi magistriniame darbe bus nagrinėjama civilinio proceso teisės reforma Rusijoje, aktualios tiek siauroji ir plačioji civilinio proceso teisės prasmės.

¹NEKROŠIUS, Vytautas. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, nr. 43, p. 154.

²NEKROŠIUS, Vytautas. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, nr. 43, p. 162.

Civilinio proceso teisė kaip savarankiška teisės šaka priklauso nuo valstybėje vyraujančios ją grindžiančios koncepcijos (pavyzdžiui, 1864 m. carinės Rusijos Civilinės teisenos įstatymas buvo pagrįstas liberaliaja civilinio proceso mokykla (Prancūzija)). Civilinio proceso teisė Rusijoje yra įtakota dar tų aplinkybių, kurios susiklostė 1958-1960 m. TSRS, kai buvo priimti Įstatymų leidybos pagrindai, numatę įstatymų leidimą pagal teisės šakas. Neužilgo 1964 m. buvo priimti Civilinis ir Civilinio proceso kodeksai.³ Nepaisant šios vadinamos naujovės, toliau išliko žmogaus teisių ir laisvių gynimo neefektyvumas, nes dalis principų egzistavo tik formaliai (kaip rungimosi, dispozityvumo), kai kurie institutai pilnai nerealizavo savo paskirties (pavyzdžiui, įrodymai).

Po 1990 m. priimta nemažai naujų teisės aktų, daryti pakeitimai tuo metu RF galiojusiame RTFSR CPK, nes iki tol teismas turėjo neribotas teises nagrinėjant civilines bylas (tarkime spręsti teismo nušalinimo klausimą), tačiau negalėjo priimti teismo sprendimo už akių, kas ne tik sąlygojo bylos nagrinėjimo vilkinimą, bet ir įtakojo tik galutinio sprendimo priėmimą. Minėtinos ir kitos problemos kaip: proceso šalys viso proceso metu galėjo teikti įrodymus, daryti pakeitimus ieškinyje (ieškinio dalykas, pagrindas), vyravo žodiškumo principas – tai dar vienos galimybės, kurios taip pat turėjo įtakos proceso vilkinimui. Svarbu pažymėti ir tai, kad realiai buvo viena procesinė forma, nors ir be ieškinio teisenos, deklaruojama ir ypatingoji teiseną, tačiau visos bylos buvo beveik nagrinėjamos pagal ieškininės teisenos taisykles (tik su tam tikromis išimtimis).

Siekiant efektyviai užtikrinti civilinės materialinės subjektinės teisės apsaugą bei jos įgyvendinimą yra svarbūs viešumo, imperatyvumo, aktyvaus teismo, jau minėti rungimosi, dispozityvumo bei kiti principai, kurių pasigęsta iki tol buvusiame materialinių subjektinių teisių apsaugos reglamentavime, nes jie buvo daugiau deklaratyvūs, o naujovių praktiškai visiškai nebuvo (tarkime, išliko bylų nagrinėjimas tik kolegialiai, objektyvios tiesos principas ir kiti).

Manau akcentuoti ir pasirengimo teisminei nagrinėjimui bei bylų nagrinėjimo terminų institutai, kurie buvo formaliai suprantami teismui rengiantis

³ИСАЕВ, И.А. История государства и права России. Москва: Юристъ, 2000, р. 568.

bylos nagrinėjimui (tarkime, išsiųsti ieškinio pareiškimo kopiją, teismo šaukimus) ir išakmiai nustatyti terminai bylų nagrinėjimui (pavyzdžiui, pasirengti teisminiam nagrinėjimui skirta 7 dienos, o visai bylai – 1 mėnuo).

Šalia akivaizdžių įstatymų leidybos trūkumų egzistavo lėtas ir beveik nepastebimas teismų sistemos modifikavimasis esant naujoms ekonominėms ir politinėms realijoms, nepaisant suvaržymų panaikinimo kreiptis į teismą, pasikeitus santykiams civilinėje apyvartoje ir panašiai. Tikėtina, kad tai susiję su sudėtinga Rusijos teismų sistema, kuri sudaryta iš dviejų posistemių – federalinių teismų ir RF subjektų teismų. Teisminė sistema nebuvo atskirta nuo vykdomosios valdžios sistemos, o teismų administracinės funkcijos nebuvo perduotos aukštesniems teismo ar prie jų naujai steigiamiems organams.

Valstybė turi būti suinteresuota teisinių santykių stabilumu, nors jie susiklosto ir be jos įsikišimo: vienais atvejais ji tai daro anksčiau, kad vengti konfliktų, apsaugoti teisinio santykio šalių interesus, tačiau kitais atvejais – valstybė yra jau esamų konfliktų sprendėja. Kaip tai efektingai bus įgyvendinama, priklauso nuo materialinių subjektinių teisių apsaugos reglamentavimo visumos.

1992 m. RF priimta teismų reformos Konceptija⁴ siekta sukurti ir praktiškai įgyvendinti teismų valdžios valstybės mechanizme savarankiškumą ir nepriklausomumą nuo kitų veikančių valdžių (įstatymų leidžiamosios, vykdomosios), užtikrinti aiškų, visuomenei priimtą ir palaikomą jos įgyvendinimą.

Reikėtų pažymėti, kad valdžių atskyrimo idėja jau atsispindi Deklaracijoje apie Rusijos Federacijos valstybinį suverenitetą (toliau – Deklaracija),⁵ priimtoje 1990-06-12 d., paskui RF Konstitucijoje⁶, bei kituose dokumentuose.

Civilinio proceso srityje teismų reforma turėjo iš pagrindų keisti požiūrį į civilinį procesą: valstybės teisių ir pareigų sutinkamumo su piliečių teisėmis ir pareigomis garantija, asmens teisinė gynyba ir panašiai. Tik teisinėje valstybėje, kuri

⁴Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-09]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-09];

⁵Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-09]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-09];

⁶Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-09]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-09].

yra valstybės ir visuomenės organizacija, asmuo gali tikėtis numatomų, patikimų valstybės priimamų sprendimų, būti įsitikinęs dabartimi ir ateitimi, žinoti, jog jo teisės ir pareigos yra numatytos bei reglamentuotos įstatymu. Civilinis procesas iš „visaliaudinės nuosavybės“ bei socialistinio sistemos gynėjo turėjo tapti valstybės paslauga šalims.⁷

Manytina, kad teismų reformą daugiausiai lėmė civilinio proceso doktrinos idėjos, kaip būtinybė plėsti teisminės gynybos sferą, procesinio reglamentavimo pritaikymas prie naujų esamų realijų (ekonominės, socialinės ir t.t.). Šią mintį pagrindžia M. K. Treušnikovo išskirti šie civiliniame procese siektini bruožai: teismo proceso formų diferencijacija, teismo sudėties reglamentavimas, aukštesnės instancijos teismų teisių siaurinimas.⁸

Po 1990 m. socialinių ir ekonominių pasikeitimų Rusijoje, šalia viešųjų interesų atsiranda ir privatūs interesai, reikia manyti, kad iki tol egzistavusi normatyvinė doktrina turėjo trauktis: „visaliaudinės“ vertybės netenka orientyro vaidmens. Pagal RF Konstitucijos 118 str. 2 d.⁹ suprantama, kad civilinis procesas įgyvendinamas ne tik per bendros jurisdikcijos teismus, bet ir per arbitražo teismus, kurie yra savarankiška teisminės valdžios grandis, turi savarankišką (arbitražo) valstybinės teisminės gynybos formą (ir atitinkamai - CPK ir APK). Todėl tiek civilinio proceso, tiek jo formų esmė yra vieninga, tačiau teisminės gynybos formos yra skirtingos. Šių skirtumų buvimas praktiškai kėlė sunkumus teisės į teisminę gynybą efektingą realizavimą. Taip pat minėtinas ir trečiųjų teismų institutas, kuris kaip nurodo M. K. Treušnikov, galėtų būti sudaromas ne tik kiekvienai konkrečiai bylai spręsti (kaip vienkartinis), bet ir nuolatiniu pagrindu.¹⁰

RF Konstitucijos 118 str. 2 d. šalia jau minėto civilinio teisminio proceso nustatytas ir administracinis kaip atskiras teismo proceso tipas. Tuo metu

⁷ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p. 10.

⁸ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p. 10.

⁹Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-12]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-12];

¹⁰ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p. 11.

galiojusiame 1964 m. CPK ginčai, kylantys iš administracinių teisinių santykių buvo sprendžiami pagal bylą, kylančių iš administracinių teisinių santykių, teiseną ir šie ginčai buvo laikomi specifiniais, kaip ir bylos, kurios priskiriamos ypatingajai teisei, tačiau taikomos bendros civilinio proceso ieškininės teisenos taisyklės.¹¹ Toks neapibrėžtumas reguliuojant šią santykių sritį taip pat reikalavo reformavimo iš esmės.

Taigi atlikus vyrausio socialistinio civilinio proceso (tik kai kuriais pagrindiniais bruožais) analizę galima teigti, kad įstatymų leidybos trūkumai, teismų sistemos ir teisėsaugos organų veiklos krizė sudarė prielaidas civilinio proceso teisės reformavimo būtinybei, kuri būtų paremta mokslinė mintimi, nauja koncepcija.

Teisinėje literatūroje yra skiriami keli civilinio proceso modeliai, vienas iš kurių – socialistinis civilinis procesas – jau buvo minėtas, tai liberalusis civilinis procesas (rungimosi ir dispozityvumo principai, mažas teismo vaidmuo ir panašiai) bei socialinis civilinis procesas (proceso koncentruotumas ir aktyvus teismo vaidmuo ir panašiai). Apžvelgus Rusijos civilinio proceso teisės raidą XX a. pab. negalima būtų teigti, jog yra matoma labai aiški kurios nors iš šių mokyklų (liberalioji ar socialioji) vyraavimo tendencijos; kitaip sakant, manytina, jog pasirinktas mišrus variantas, turėjęs reikšmės civilinio proceso teisės reformos kryptims: teismo procesų diferencijavimas, rungimosi ir dispozityvumo, žodinio bei rašytinio principų įgyvendinimas, aktyvus teismas, objektyviosios tiesos nustatymo atsisakymas, teismo sudėties instituto išplėtimas, aukštesnės instancijos teisių siaurinimas ir kitos.

Įstatymų leidybos atnaujinimas nėra susijęs tik su pasenusių taisyklių pakeitimu; esanti procesinė įstatymų leidyba reikalauja principinio žvelgimo į daromus pakeitimus: bet kuri civilinės procesinės teisės norma ar įstatymas tik visumoje ir sistemoje su kitomis teisės normomis gali veikti efektingai ir įgyvendinti civiliniam procesui keliamus tikslus. Todėl 1993 m. pradžioje buvo pradėtas rengti naujas CPK projektas, kuriuo tikėtasi įgyvendinti koncepciją, ko nebūtų įmanoma padaryti tik darant pakeitimus CPK.

¹¹Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 269-270.

Taigi, galima pasakyti, kad civilinio proceso teisės reforma Rusijoje vyko dviem etapais:

- a) pirmas etapas - daromi pakeitimai galiojusiame RTFSR CPK;
- b) antras etapas - naujas CPK rengimas.

II Civilinio proceso teisės reformos Rusijoje 1990-2010 metais etapai:

1. Reforma iki naujojo Civilinio proceso kodekso priėmimo

Su RF teismo reformos koncepcija, numačiusia esamos teismų sistemos pertvarkymą, siejamas iš principo naujų teisės aktų, naujo RF CPK rengimas. Šioje magistrinio darbo dalyje bus analizuojama civilinio proceso teisės reforma iki naujojo Civilinio proceso kodekso priėmimo.

Kodifikuoto akto rengimas yra nemažai laiko trunkantis procesas, o visuomeninių santykių kaita RF įtakojo pokyčius civilinio proceso teisėje. Kaip ir jau buvo minėta, 1992 m. pab. RF priėmus teismų reformos Koncepciją, numatytos šios reformos kryptys:¹² federalinių teismų sistemos sukūrimas, teismo proceso organizavimas rungimosi, šalių lygiateisiškumo, nekaltumo preziumcijos principų pagrindu, teismo proceso formų diferencijacija, teismų ir teisėjų nepriklausomumas bei teisėjų nekintamumo principas ir kita.

Civilinės proceso teisės srityje teismų reforma iš esmės turėjo keisti požiūrį į civilinės proceso teisės paskirtį. Tuo tikslu, 1993 m. gegužės mėn. sutinkamai su Koncepcija, RF Teisingumo ministerijos buvo sukurta darbo grupė, turėjusi parengti naują RF CPK projektą iki 1993 m. pabaigos.

Rengiant CPK projektą analizuota kitų teisės šakų RF (naujos konstitucinės, civilinės, darbo, šeimos ir t.t.) teisės aktai, susipažinta su užsienio valstybių teismų praktika, teisės aktais, turėjusiais įtakos civiliniam procesui. Dalis sudarytos darbo grupės narių buvo kitų darbo grupių, rengusių pavyzdžiui, RF Baudžiamojo proceso ar Arbitražo proceso kodeksus, nariais;¹³ darbo grupė palaikė ryšius su daugeliu šalies aukštųjų mokyklų, teismais, pateikusių nemažai pasiūlymų, kurie buvo analizuojami ir sisteminiami; nemažai dėmesio skirta moksliniams apibendrinimams, susiklosčiusiems

¹²Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

¹³ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p.14.

per tris paskutinius dešimtmečius, kai 1964 m. įsigaliojo RTFSR CPK.¹⁴ Gautos ir sukauptos projekto parengimui informacijos analizė, apibendrinimai leido padaryti bendras išvadas, numačiusias kryptis, kuriomis turėjo būti keičiamas ir rengiamas naujas CPK. Pažymėtina ir tai, kad 1991 – 1995 m. laikotarpiu RF priimti iš esmės nauji įstatymai: RF Konstitucija, Civilinio kodekso I ir II dalys, Arbitražo proceso kodeksas bei Įstatymas apie teisėjų statusą.¹⁵ Tik principinis žvelgimas į daromus pakeitimus galėjo garantuoti, kad bet kuri civilinės procesinės teisės norma ar įstatymas tik visumoje ir sistemoje su kitomis teisės normomis veiks efektingai: užtikrins subjektines teises ir saugomus interesus.

Vienu svarbiausių bruožų civiliniame procese M. K. Treušnikov nurodo proceso formų diferenciaciją.¹⁶ Tuo metu RF galiojantis 1964 m. RTFSR CPK numatė, jog bet kuri civilinė byla, nepriklausomai ar nuo savo sudėtingumo, ar nuo kategorijos ir panašiai, turėjo būti nagrinėjama pagal visas proceso stadijas ir baigtis galutiniu sprendimo priėmimu. Procedūros sudėtingumas lėmė laiko sąnaudų ir teismų darbo krūvių išaugimą. Atitinkamai išaugo bylų nagrinėjimo terminai, susikaupė dideli kiekiai nenagrinėtų bylų, buvo pasiūlymų atsisakyti kai kurių teismo posėdžių protokolavimo bei motyvuoto teismo sprendimo struktūros elementų. 1995-10-27 d. federaliniu įstatymu „Apie pakeitimus ir papildymus Civiliniame proceso kodekse“ įtraukiamas teismo įsakymo institutas:¹⁷ teismo įsakymo samprata, išdavimo (prašymų pateikimas, forma, turinys, valstybinis mokestis), pranešimo, turinio, atšaukimo reikalavimai (125 str. 1-10 d.). Tai suteikė galimybę supaprastintu būdu, išduodant teismo įsakymą, spresti piniginius bei kitus daiktinius reikalavimus, kurie yra rašytinės formos ir nekelia ginčo. Teismo įsakymo institutas galiojusiame CPK naujas institutas, tačiau neabejota jo suderinamumu tiek su jau esančiais institutais ir jų nedubliuoja, bei juos papildo. 125 str. 2 d. pateikiamas sąrašas reikalavimų, pagal kurį gali būti

¹⁴ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004., p. 273.

¹⁵Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

¹⁶ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p.10-11.

¹⁷Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-11]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-11].

išduodamas teismo įsakymas, vadinasi tai suponuoja, kad šio straipsnio dalis negali būti aiškinama plečiamai (pavyzdžiui, notaro patvirtinti, rašytinės formos dokumentai, notaro patvirtinti protesto vekseliai ir kita).¹⁸ Taip akcentuotina ir tai, kad sąraše yra vardijami ginčai, priklausantys ieškininei teisenai (pavyzdžiui, jau minėti kylantys reikalavimai, kurie buvo tvirtinti notarine tvarka), bei kylantys iš administracinių teisinių santykių (pavyzdžiui, reikalavimai kylantys dėl mokesčių išieškojimo). Teismo įsakymą išduoti ar neišduoti sprendimą priima vienas teisėjas, taigi teismo įsakymas yra tarsi teismo sprendimo savarankiška atmaina. Šiame institute galimas bendrininkavimas, tačiau negalimi tretieji asmenys, kadangi tokie teisiniai santykiai būtų sudėtingesni ir tai neatitiktų šio instituto prasmės. Minėtina tai, kad teismo įsakymo institutas pasižymi ypatumu – pateikiami tik reikalavimai, kylantys iš sąraše nurodytų teisinių santykių. Skirtingai nei ginčo teisenoje, reikalavimai turi būti neginčytini, t.y. nekeliantys ginčo įrodymai.

Taigi, teismo įsakymo instituto įvedimas leido garantuoti greitą pažeistų teisių gynybą.

Šiuo 1995-10-27 d. federaliniu įstatymu „Apie pakeitimus ir papildymus Civiliniame proceso kodekse“ CPK 157 str. numato teismo baudas procese dalyvaujantiems asmenims procentine išraiška pagal minimalų darbo užmokestį, bet ne konkrečia suma. Tai taisyklės, kurios turėtų stiprinti atsakomybę tų procese dalyvaujančių asmenų, kurie nevykdo savo procesinių pareigų (pavyzdžiui, tvarkos pažeidimai teismo posėdžio metu, atsisakymas pateikti daiktinius, rašytinius įrodymus ir panašiai). Šio straipsnio nauja redakcija svarbi tuo, kad teismas gali nagrinėti bylą ir nedalyvaujant atsakovui, jei teismas turi informacijos, jog buvo atsakovui tinkamai buvo pranešta ir jis nepateikė nedalyvavimo posėdyje priežasčių. Taip pat netrukdo teismui bylos nagrinėjimui atitinkamai ir atstovo nedalyvavimas. Pažymėtina, kad tarybiniame civiliniame procese irgi buvo numatyta galimybė teismui nagrinėti bylą nedalyvaujant atsakovui arba jam nepateikiant atsikirtimų į ieškinį.¹⁹ Tačiau manytina, kad ši nuostata buvusi daugiau deklaratyvi, nes tarybiniame civiliniame procese

¹⁸Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

¹⁹Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 222-223.

vyravęs objektyvios tiesos principas reiškė tai, kad teismas kiekvienoje civilinėje byloje privalėjo visapusiškai išaiškinti bylos aplinkybes ir priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą; objektyviosios tiesos turinį sudarė visapusiškas, pilnas ir objektyvus aplinkybių, šalių teisių ir pareigų išaiškinimas: „teismas privalo, neapsiribodamas pateikta medžiaga ir paaiškinimais, imtis visų įstatymo priemonių, kad būtų visapusiškai, pilnutinai ir objektyviai išaiškintos tikrosios bylos aplinkybės, šalių teisės ir pareigos.²⁰

Akcentuotina nauja redakcija dėl ieškovo pozicijos, pagal CPK 221 str. 6 d., kai jis neatvyksta į teismo posėdį ir nepateikia prašymo teismui, kad ieškinys būtų nagrinėjamas jam nedalyvaujant. Esant tokiai situacijai numatyta teismui palikti ieškinį nenagrinėtą.²¹

Taigi, pakeitimai CPK 157 ir 221 str. suteikia teismui ne tik priimti sprendimą ir nedalyvaujant atsakovui arba palikti ieškinį nenagrinėtą neatvykus ieškovui, bet ir sustiprina proceso šalių atsakomybę už pareigas pateikiant įrodymus.

Naujai pateikiamas ir CPK 197 str., kuriame nustatyta, jog teismas neprivalo kiekvienoje byloje pateikti motyvuotą sprendimą, jei atsakovas pripažįsta ieškinį: tokiu atveju nurodomas atsakovo ieškinio pripažinimas ir kad jis yra teismo priimamas. Santuokos nutraukimo bylose teismas sprendime nurodo įvadinę bei rezoliucines dalis.²²

Svarbus papildymas galiojusiame CPK yra naujo teismo sprendimo už akių priėmimo instituto įvedimas. Tai teisminio nagrinėjimo metu priimtas teismo sprendimas, kai nedalyvauja atsakovas. Šis institutas yra išdėstytas pakankamai išsamiai kaip savarankiška teismo sprendimo rūšis - CPK 16 skyriaus 213 str., sudarytas iš 13 dalių.²³ Teismo sprendimo už akių priėmimo instituto įvedimas reikšmingas tuo, kad teisminio nagrinėjimo metu šalys, reikšdamos reikalavimus arba

²⁰Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 26.

²¹Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

²²Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

²³Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-15].

atsikirtimus, pačios būtų aktyvios įrodinėjant jų aplinkybes, kuriomis remiasi. O tai atitinka rungimosi principo įgyvendinimą. Tačiau, kaip jau buvo minėta analizuojant reformos prielaidas, galiojančios CPK normos neužkirto teismo nagrinėjimo vilkinimo, tai leido šalims piktnaudžiauti (t.y. vilkinti procesą), o teismas buvo priverstas atidėti nagrinėjimą. Taip buvo ne tik neapginamos kitos (sąžiningos) šalies interesas, bet ir menkinamas teismo autoritetas ir pasitikėjimas juo. Šis institutas dabar gi turėjo užtikrinti efektingą, greitą, supaprastintą teisminį nagrinėjimą ir svarbiausia stimuliuoti šalis, jog vykdytų savo pareigas.

Pagal CPK 213 str. suprantama, kad teismo sprendimas už akių gali būti priimtas bet kurioje byloje, nepriklausomai nuo jos kategorijos, nuo joje keliamų reikalavimų, tačiau kai to prašo ieškovas arba jis tam neprieštarauja (213 str. 1, 5 d.), ir teismas priima dėl to nutartį.

Kitas reikšmingas papildymas galiojusiame RF CPK yra susijęs su šalių teikiamais įrodymais, kuriuos jos pateikia teismui pasirengimo bylos nagrinėjimui teisme stadijoje. Teismas gali tik padėti juos rinkti, kai jos to negali padaryti, o taip pat nustato, kokie yra reikšmingi įrodymai (CPK 141 str.), paskirsto, kuri šalis turi įrodyti (CPK 50 str.), pateikti papildomus įrodymus (CPK 142 str.) ir panašiai. Tokiu būdu rungimosi principas papildomas dispozityvumo principu, nes šalys gali atsisakyti ieškinio, pripažinti ieškinį, faktus, baigti viską sudarant taikos sutartį. Kitaip sakant, jos turi galimybę naudotis savo teisėmis, o teismas atitinkamai išaiškinti pasekmes bei kontroliuoti, jog tai nepažeistų asmenų interesų bei įstatymų.

1995-10-27 d. federaliniu įstatymu „Apie pakeitimus ir papildymus Civiliniame proceso kodekse“ CPK yra daromi pakeitimai ir kasaciniame procese, tačiau apie tai bus analizuojama IV magistrinio darbo skyriuje.

RF galiojusiame 1964 m. RTFSR CPK 2 poskyrio II dalyje yra išskiriama *Bylų, kylančių iš administracinių teisinių santykių, teisena*. Joje išvardinta tokios bylos: pagal skundus dėl netaisyklingumo rinkėjų sąrašuose; pagal skundus dėl administracinių organų ir pareigūnų veiksmų ir panašiai.²⁴ Taip pat nurodoma, kad dėl

²⁴Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 269.

savo dalyko specifikos bei prigimties ypatumų (pavyzdžiui, šalių teisinė padėtis) jos ir yra išskirtos į atskirą teiseną kaip ir ypatingoji teiseną, tačiau nagrinėjamos pagal bendrąsias civilinio proceso taisykles. Civilinio proceso kodekso projekte pasiūlyta panaikinti procesą, kuriame nagrinėjamos bylos, kylančios iš administracinių teisinių santykių, nes projekto autorių nuomone, visi šie klausimai nagrinėtini ginčo teiseną ne tik dėl savo sunkaus atskyrimo nuo kitų ginčų, bet svarbiausia, kad rungimosi principas užtikrintai garantuoja apginti asmenims savo teises ir tokio pobūdžio ginčiuose; šiems klausimams spręsti ieškinio forma minima dar 1864 m. Rusijos civilinio proceso Nuostatuose.²⁵ Todėl šios normos įtrauktinos į ginčo teiseną, jos nėra reikalaujančios ypatingų taisyklių ar išskirtinumo. Pažymėtina ir tai, kad po 1990 m. RF buvo priimta nemažai teisės aktų („Apie RTFSR pilietybę“, „Apie aplinkos apsaugą“ ir kiti)²⁶, kuriais remiantis suteikta galimybė apskusti administracinių organų ir pareigūnų veiksmus ir atitinkamai padaryta pakeitimai galiojusiame CPK. 1993-04-27 d. priimtas įstatymas „Apie veiksmų ir sprendimų, kuriais pažeidžiamos piliečio teisės ir laisvės, apskundimą teismui“, kuriame įtvirtinama nuostata, jog yra skundžiama visi administracinių organų (valstybinių, savivaldos, įstaigų ir kitų) ir pareigūnų veiksmai.

Civilinio proceso teisės reformos metu reiškėsi visiškai kitoks (nei buvo tarybinio civilinio proceso) požiūris yra į dispozityvumo principą civiliniame procese. Pats procesas, jo vystymas, teismo sprendimų skundimas tampa šalių valios reikalu; siekiama sumažinti aktyvią teismo poziciją ir padidinti proceso šalių aktyvumą ginant savas teises, atsakomybę už savo veiksmus. Priešingai, negu tuo metu galiojančiame RTFSR CPK, prokuroras tampa viešo valstybinio intereso bei negalinčių apsiginti asmenų gynėju. Taip iš esmės keičiasi jo vaidmuo procese. Tačiau yra, kaip nurodo M. K. Treušnikov, kai kurių neišspręstų atvejų, pavyzdžiui, kaip prokuroro teisė protestuoti sprendimus, kuriuose jis nedalyvavo.²⁷ Taip reikia pažymėti, kad dar prieš

²⁵ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p.275.

²⁶Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-10]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-10];

²⁷ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p. 278.

pradedant rengti CPK projektą, 1992-01-17 d. priimamas RF įstatymas „Apie RF prokuratūrą“²⁸, kurį pakeičia 1995-11-17 d. priimtas RF federalinis įstatymas „Apie pakeitimus ir papildymus „Apie RF prokuratūroje“.²⁹ Šis įstatymas įneša iš esmės naujų nuostatų, kurių nebuvo ankstesniame teisės akte: apie tarptautinį bendradarbiavimą, apie piliečio ir asmens teisių ir laisvių gynybą bei visuomenės ir valstybės interesus (pavyzdžiui, anksčiau buvo tik piliečių teisių ir laisvių gynybą). Taip pat papildomos IV skyriaus „Prokuroro dalyvavimas teismui nagrinėjant bylas“ nuostatos, jog prokuroro dalyvavimas yra reglamentuojamas RF procesinių teisės normų.

Akcentuotina ir tai, kad keičiasi šalių samprata civiliniame procese. Tuo metu galiojantis RTFSR CPK šalimis nurodė piliečius, valstybines įmones, įstaigas, organizacijas, kolūkius, kitokias kooperatines organizacijas, jų susivienijimus, kitas visuomenines organizacijas, turinčius juridinio asmens teises.³⁰ 1992-06-24 d. priimtas federalinis įstatymas „Apie valstybines ir municipalines Rusijos Federacijos įmones“, 1993-04-28 d. įstatymas „Apie pakeitimus ir papildymus RTFSR Civilinio proceso kodekse“³¹ kitaip įvardina galinčius dalyvauti asmenis: pirmą kartą yra nurodyta kaip šalys valstybė, pareigūnai ir savivaldos organai. Taip pat numatyta, kad šalimis gali būti ir organizacijos, neesančios juridiniais asmenimis.³²

Rusijos civilinio proceso teisės reforma sąlygota didelių pertvarkymų įvairiose gyvenimo srityse, todėl pakeitimai ir papildymai galiojusiame CPK vyko nuolat. Pavyzdžiui, priėmus RF Šeimos kodeksą (1996 m.), RF federalinį konstitucinį įstatymą „Apie RF arbitražo teismus“ (1997 m.), federalinį įstatymą „Apie teismų sistemą RTFSR“ (1998 m.). Pažymėtina, jog tiek esamų nuostatų keitimų, papildymų bei naujų institutų įvedimo pagrindą sudarė CPK projekto darbo grupės pasiūlymai, kurie atitiko įstatymų leidybos vystymosi šiuolaikines tendencijas, o parengtas RF

²⁸Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-18]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-18];

²⁹Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-18]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-18];

³⁰Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 58-59.

³¹Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15];

³²ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, p. 279.

CPK 1997 metų projektas buvo teiktas užsienio šalių (Prancūzija) teisės ekspertams, kurie pateikė tam tikras išvadas 1999 metų rugpjūčio mėnesį. Išvadose pažymėta, jog kodekso projektui būdingi du pagrindiniai bruožai: pirmas, jog civiliniame procese pasireiškia inkvizicinis bei administracinis charakteris, antras, kad prokuratūros įgaliojimai išlieka platūs, nors įtrauktas naujas prokuroro vaidmuo, kai gali ginti ir privatų interesą, o advokato iš esmės mažas vaidmuo.³³ Abejonių ekspertams kėlė teismų statuso, taip pat teisėsaugos organų personalo klausimai.

Ekspertų grupė taip pat suformulavo keletą pasiūlymų, kurie susiję su esamų normų gilesniu apibrėžtumu (pavyzdžiui, terminai) bei normomis, kurioms jų manymu reiktų platesnės apimties pateikimo. Tai susiję su liudytojų duodamais parodymais, įrodymų leistinumo, ekspertizės, teismo sprendimo priėmimo už akių, teismo įsakymo išdavimo pagal suinteresuotos šalies prašymą procedūros, dėl rinkimų teisės klausimai. Taip pat buvo pasiūlyta skirti viešą ir privatinę teises, kurias peržiūrėti nepriklausomai vieną nuo kitos.³⁴

Ekspertų grupei CPK projektas sudarė teigiamą įspūdį ir nuomonę, jog jis yra atitinkantis šiandieninius šalies poreikius.³⁵

Kalbant apie civilinio proceso teisės reformą iki naujojo CPK priėmimo pažymėtina tai, kad ypatingo dėmesio sulaukė tuo metu galiojęs nuo 1964 m. priimtas RTFSR CPK, kurio dalis normų jau pasitvirtino per trijų dešimtmečių gyvenimo praktiką ir nebuvo prieštaraujančio laikmečiui pobūdžio (pavyzdžiui, nebūta prieštaravimų dėl tokių institutų kaip proceso nutraukimas, ieškinio palikimas nenagrinto ir kiti). Tai patvirtina 1992-07-14 d. paskelbtas RF Aukščiausiosios Tarybos Nutarimas³⁶, pagal kurį tuo metu galiojantis RTFSR CPK, galioja tiek, kiek jo

³³ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, р.595.

³⁴ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, р. 610-612.

³⁵ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004, р. 612.

³⁶Įstatymų leidyba. *Paiėška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-15].

nuostatos neprieštarauja RF išleidžiamiems teisės aktams, priimtiems po 1990-06-12 d. ir kitiems teisės aktams, veikiančioms pagal nustatytą tvarką RF teritorijoje.

Civilinio proceso teisės reformai svarbiu dokumentu yra 2000-08-07 d. išleistas federalinis įstatymas „Apie pakeitimus ir papildymus RTFSR Civilinio proceso kodekse“.³⁷ Šiuo įstatymu keistas kodekso 1, 2, 7 straipsnių išdėstymas. Jame nustatyta, jog civilinio proceso tvarką nustato RF Konstitucija, Federalinis konstitucinis įstatymas „Apie teismų sistemą Rusijos Federacijoje“, CPK ir kiti įstatymai. Civilinio proceso normos, esančios kituose įstatymuose, turi turėti atitiktį su CPK normomis; civilinis teismo procesas vyksta pagal tuo metu galiojančius civilinio proceso įstatymus, išskyrus atvejus jei yra numatomas kitų normų taikymas. Esant tarptautinėms sutartims, pirmiausia taikomos sutartyje numatytos taisyklės; o procesinės teisinės normos nebuvimo atvejais teismas taiko įstatymo analogiją bei teisės analogiją (CPK 1 str.).

CPK 2 str. pateikti civilinio teismo proceso uždaviniai: teisingas ir savalaikis nagrinėjimas ir sprendimo priėmimas siekiant ginti fizinių ir juridinių asmenų pažeistų teises, laisves ir įstatymo saugomus interesus, o taip pat RF bei jos subjektų teises ir interesus, saugojamus įstatymais ir kitų asmenų teises, laisves ir įstatymu saugomus interesus, esančių civilinio, darbo, administracinio ir kitaip susijusiais teisinių santykių subjektais.

Vykdydamas teisingumą teisėjas nepriklausomas ir klauso tik RF Konstitucijos ir įstatymo (CPK 7 str.).

Taigi, RF teisės aktams, kurie reguliuoja civilinį procesą, įtakos turi 1964 m. priimtas RTFSR CPK, tačiau jo nuostatų keitimas, papildymas bei naujų įvedimas, leido laipsniškai atsisakyti tarybinio civilinio proceso. Pakeitimai pirmiausia labai pakeitė teismo vaidmenį, stiprinant pirmosios instancijos teismų vaidmenį; išplėtoti

³⁷Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-02-22]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-02-22].

pamatiniai civilinio proceso principai (dispozityvumo, rungimosi); apribota šalių autonomija ir suteikta daugiau galių teismui; įtraukti nauji institutai.

2. Naujojo Civilinio proceso kodekso koncepcija ir esminiai bruožai (ginčo ir ypatingoji teisenos)

Teisinių santykių sudėtingumas ir priimtų naujų įstatymų daugybė bei jų nuolatinė kaita RF po 1990 m., natūraliai sąlygojo teisinio reguliavimo ir teisinio mąstymo keitimo poreikį. Naujai iš esmės reglamentuoti pažeistų subjektinių civilinių teisių gynimą, jų procedūrą, pritaikant atsižvelgus į naujas gyvenimo realijas galėjo tik parengtas naujas CPK. Kaip ir buvo minėta ankstesniuose šio magistrinio darbo skyriuose, naujasis RF CPK buvo pradėtas rengti 1993 m., o 2002 m. pabaigoje buvo priimtas jo galutinis projektas. Taigi, RF naujasis CPK įsigaliojo 2003 m. vasario 1 d.

Šio civilinės proceso teisės kodifikuoto akto priėmimo buvo pabrėžiami proceso principai, naujai formuluojami civilinio proceso tikslai. Kitaip tariant, tai yra esminės idėjos, kurios pasireiškia visose CPK nuostatose be išimties, todėl ši magistrinio darbo dalis ir bus skirta jų analizei, nagrinėjant ginčo ir ypatingąją teisenas.

Iki įsigaliojant 2003 m. vasario 1 d. RF naujajam CPK, Rusijoje galiojo 1964 m. priimtas RTFSR CPK. Rusijoje vyravo socialistinio civilinio proceso modelis. Pagal šį modelį teismas turėjo gana dideles galias, buvo numatyti rungimosi, dispozityvumo principai, kurie iš esmės egzistavo tik formaliai. Po 1990 m. permainų bei priimtos Koncepcijos Rusijoje (kurios buvo aptartos I šio darbo pirmame skyriuje) imta vykdyti iš esmės civilinio proceso teisės reforma, kuri vyko dviem etapais (esamo CPK keitimas; naujojo CPK rengimas). 1993 m. sudaryta RF CPK projekto darbo grupė, dalinai perimdama galiojusio neprieštaraujančias naujiems visuomeniniams santykiams CPK nuostatas, parengė naujojo CPK projektą. Naujajame RF CPK įtvirtintos dviejų - liberaliosios ir socialiosios – civilinio proceso mokyklų nuostatos. Vieni institutai įgavo aiškesnę teisinį reguliavimą (rungimosi, dispozityvumo principai, pasirengimas teismui nagrinėjimui, sumažintas prokuroro vaidmuo, žodinio ir

rašytinio principų derinimas), tapo labiau pritaikyti šiuolaikiniams visuomeniniams santykiams, kiti – visai panaikinti (liaudies tarėjų instituto panaikinimas, kolegialumo principo atsisakymas pirmos instancijos teisme), įtraukta į CPK nemažai naujovių (teismo įsakymo institutas, įrodinėjimo priemonės). Visa tai nustato aktyvesnę teismo vaidmenį, atsiranda aiškesnės pareigos ir atsakomybė šalims už proceso eigą (taip pat ir teismui), o kartu apribojama jų valdžia procese, pripažįstant viešojo intereso proceso baigtimi egzistavimą.

GINČO TEISENA. Ne tik pačios bylos savo struktūra, bet ir bylų nagrinėjimo specifika turi reikšmės tam, jog yra skiriamos proceso formos: ginčo teiseną, ypatingoji teiseną ir kitas. Ginčo teisenos kaip universaliosios proceso formos bendrosios nuostatos yra taikomos ir kitose, neieškininėse teisenose, kurių be ginčo RF CPK yra dar penkios. Taigi, skirstymas į proceso formas CPK yra normų sisteminimas pagal jų specifiką, turi reikšmės ir įtakos nagrinėjimo tvarkai.

Teisinėje literatūroje ginčo teiseną dar vadinama ieškinine teiseną. Tai pažeistų ar ginčijamų teisių gynimo forma, kuriai naujajame RF CPK skirtas II poskyris. Ginčo teisenoje yra išlaikyti jai būdingi bruožai ginant teises: teisė kreiptis į teismą garantuota visiems suinteresuotiems asmenims, kurių teisės, laisvės arba įstatymų saugomi interesai yra pažeisti (CPK 3 str. 1d.). Taip pat piliečių ir organizacijų teises ginti gali pateikiant ieškinį prokuroras, kiti asmenys ir panašiai (CPK 4, 45-47 str.). Taigi, pažymėtina, kad įstatymų leidėjas įtvirtindamas teisių gynimą ieškinio forma nustato asmenų teises ieškiniui pareikšti: numatyta piliečių, organizacijų ir valstybės teisių bei interesų apsauga, taip pat užsieniečių, asmenų be pilietybės apsauga (CPK 398 str.).

Padaryti RF CPK pakeitimai dėl procesinio bendrininkavimo taip pat akcentuoti: kodekso 40 str. 1 d. konkrečiai nurodomas šis institutas – procesinis bendrininkavimas, o 40 str. 2 d. – kada galimas šio instituto taikymas: bendros ginčytinos teisės arba pareigos, to paties pobūdžio reikalavimai arba išipareigojimai ir panašiai. Pažymėtina, kad nė vienas kodekso 40 str. 2 d. numatytas atvejis nenurodo bylos nagrinėjimo negalimumo. Pagal 40 str. 3 d. taip pat numatyta teismo iniciatyva

patraukti bendrininką (-us) į bylos nagrinėjimą; po bendrininko (-ų) įtraukimo grįžtama į proceso pradžią - prie pasiruošimo teisminiam nagrinėjimui.

Taigi darytina išvada, jog ir nėra tiesiogiai numatyta, tačiau bylos nagrinėjimas galimas net ir neesant visiems procesiniams bendrininkams.

RF CPK 131 str. 1, 2 ir 4 d. yra nurodyti reikalavimai ieškinio pareiškimui ir manytina, jog šių dokumentų pateikimo formos detalus reglamentavimas ne tik griežtina kreipimosi į teismą procedūrą, bet ir kartu yra viena iš sąlygų įgyvendinant teises pareikšti ieškinio pareiškimą.

Pagal RF CPK 3 str. nuostatas teigtina, jog civilinės bylos iškėlimas teisme priklauso nuo suinteresuoto asmens: jei asmuo turi teisėtą interesą, jis turi teisę kreiptis į teismą. Taigi, visuotinai pripažintas dispozityvumo principas ir yra proceso „variklis“, kurio realizavimas galimas asmeniui ar asmenims kreipiantis į teismą, jei yra pažeistos teisės. Viešasis interesas tokiais atvejais yra ginamas prokurorui kreipiantis į teismą, kas numatyta RF CPK 45 str.

RF CPK 132 str. nustatyta, kokius ieškovas turi pateikti dokumentus (dokumentų turinys ir forma priklauso nuo pačio ieškinio) – rašytinius įrodymus - prie ieškinio pareiškimo, o jų nepateikimo atveju – nustatomas terminas trūkumams pašalinti (CPK 136 str. 1 d.), trūkumų nepašalinus - ieškinys paliekamas be nagrinėjimo (CPK 136 str. 2 d.). Teigtina, kad ieškovo pateikiami su ieškinio pareiškimu įrodymai yra nustatyti tik minimalūs, kadangi teismas parengiamojoje teisminiam nagrinėjimui dalyje sprendžia apie įrodymų pakankumą – kokius įrodymus dar reikia pateikti (CPK 148 str. 1,4 d., 150 str. 1 d. 2, 3 p., 2 d., 152 str. 1, 2 d.). Tai suponuoja ginamų teisių ieškinine forma stiprinimą. Naujajame RF CPK tęsiama 1995 m. pradėta dispozityvumo ir rungimosi principų vystymo idėja, išplėtotą ginčo procedūrą pagrindžia RF CPK 130 str. 4-6 punktai, pagal kuriuos iki teismo posėdžio šalys turi atskleisti savo įrodymus, kuriais jos remiasi: ieškovas prie ieškinio pareiškimo privalo pateikti rašytinius įrodymus.

Taigi, naujasis RF CPK detaliau reglamentuoja ginčo eigą nei galiojęs iki tol RTFSR CPK, pagal kurį ieškovui pateikiant ieškinio pareiškimą užtekdamo tik nurodyti įrodymus, kuriais jis remiasi.³⁸

2003 m. RF CPK įvedamas 135 str. naujas institutas, nustatantis ieškinio pareiškimo grąžinimą kuomet: nesilaikoma įstatymais numatytos, neteisminės tvarkos, pažeidžiamas teisingumas, ieškinį pateikia neveiksnius asmuo, ieškinio pareiškimo pasirašymo ir pateikimo pažeidimai ir panašiai. Teismas, grąžindamas ieškinio pareiškimą, priima motyvuotą nutartį, kurioje nurodo teismą, kuriame nagrinėtinas ieškinio pareiškimas, arba kaip turi būti pašalinami trūkumai. Ieškinio pareiškimo grąžinimas netrukdo pakartotinai kreiptis, jei yra ištaisomi trūkumai. Pažymėtina, kad šis institutas yra labai panašus į CPK 134 str., kuriame nurodytos tos pačios sąlygos, kada teismas atsisako priimti ieškinį. Manytina, kad šių dviejų, atrodytinų vienodų, institutų (atsisakymas priimti ieškinio pareiškimą ir ieškinio pareiškimo grąžinimas) pateikimas yra sietinas su tuo, kad vienu atveju nustatomos sąlygos, kurioms esant negalimas ieškinio pareiškimo padavimas, nes nėra prielaidų teisei į ieškinį, o kitu atveju – taisytini trūkumai, dėl ko ieškinio pareiškimas grąžintinas. Anksčiau galiojusiam CPK šių dviejų institutų nuostatos buvo pateikiamos kaip atsisakymas priimti ieškinį.³⁹

RF CPK 137 str. nustatyta atsakovo teisė pateikti materialinį – teisinį reikalavimą ieškovui – priešinį ieškinį (kitai vadinamą priešieškinį), o CPK 138 str. nustatytos priėmimo sąlygos: šiuo pareiškimu siekiama įskaityti pradinio ieškinio reikalavimą; jeigu patenkinus šį pareiškimą bus visiškai ar dalinai nebebus galima patenkinti pradinio ieškinio; yra tarpusavio ryšys; pateikti priešinį ieškinį pakanka bent vienos iš šių sąlygų. Iš šių straipsnių nuostatų suprantama, jog priešinis ieškinys galimas pateikti per visą procesą iki teismo sprendimo priėmimo ir pateikiamas pagal tokius pačius reikalavimus kaip ir ieškinys (CPK 131-132 str.), išskyrus sąlygas. Vadinasi, esant pažeidimams (trūkumams) pateikiant priešinį ieškinį, bus taikomos

³⁸Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, р. 212-215.

³⁹Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, р. 215-217.

tokios pats nuostatos, kaip ir ieškinio pareiškimui. Tai yra svarbi, dispozityvumo principu pagrįsta atsakovo teisė.

Pagal RF CPK 39 str., ieškovo iniciatyva galimas ieškinio pagrindo arba dalyko ir panašiai keitimas, ką buvo numatęs ir RTFSR CPK. Tačiau vienu metu keisti ieškinio pagrindą ir dalyką yra draudžiama. Pakeitus vieną iš ieškinio elementų bylos nagrinėjimas pradedamas iš pradžių. Akcentuotina, kad ši nuostata tradiciškai pasitvirtinusi ir yra perimta. Juk dispozityvumo principo esmė ir yra proceso vystymasis: ieškinio pareiškimo pagrindu ne tik iškeliamą byla, ji turi vystytis – gali keistis, pereiti iš vienos stadijos į kitą, baigtis, priklausomai nuo procese dalyvaujančių asmenų iniciatyvos.

Atsakovui parengiamuoju teisiniu nagrinėjimui etapu kreipiantis ir teismui nustačius, jog ieškovas be svarbių priežasčių yra praleidęs ieškinio senaties terminą arba kreipimosi į teismą terminą, teismas priima sprendimą atsisakyti priimti ieškinį nenagrinėjant kitų aplinkybių (CPK 152 str. 6 d.). Tačiau jei tokios aplinkybės paaiškėja teismo nagrinėjimo metu, teismas sprendimo motyvuotoje dalyje nurodo tik aplinkybių konstatavimą (CPK 198 str. 4 d. 3 p.).

RF CPK 12 str. 1 ir 2 dalyse yra nurodyta, kad teismas, išlaikydamas nepriklausomumą, objektyvumą ir nešališkumą, vadovauja teismo procesui, išaiškindamas proceso šalims jų teises ir pareigas, jų nevykdymo pasekmes, padeda įgyvendinti proceso šalių teises, sudaro galimybes pateikti įrodymus ir panašiai. Taigi, šiuo straipsnio nusotatomis yra pabrėžiamas teisingumo vykdymas rungimosi ir šalių lygiateisiškumo principų pagrindais, kur ypatingai svarbus aspektas yra proceso šalių informavimas (teisės ir pareigos, jų nevykdymo pasekmės ir panašiai), nes tai leidžia daryti išvadą, jog tik realiai informuota proceso šalis gali realiai naudotis savo teisėmis ir pareigomis, kitaip tariant būti aktyvia proceso dalyve. Priešingu atveju, dispozityvumo, rungimosi principai netektų savo prasmės. Todėl ginčo teisejoje ypatingai svarbią vietą užima pasirengimo teisiniu nagrinėjimui institutas. Naujajame RF CPK detalios pateikiamos teismo nagrinėjimo pasirengimo instituto nuostatos (CPK 14 skirsnis): pasiruošimo teisiniu nagrinėjimui uždaviniai, teismo

veiksmai ir panašiai. Tai stadija, kuri yra būtina kiekvienai bylai (apimanti proceso šalių ir jos atstovų, kitų asmenų, teismo procesinių veiksmų visumą). Yra įvestos naujovės, kaip įrodymų atskleidimas – CPK 149 str., parengiamojo posėdžio tvarka – CPK 152 str. Pabrėžtina, jog toks šalių veiksmų išskyrimas (minėtasis CPK 149 str.) pasirengimo nagrinėti bylą teisme metu koncentruoja šalių pareigas: pateikti visus įrodymus, paaiškinimus, formuluoti savo reikalavimus, atsikirtimus ir panašiai. Tai suponuoja, kad vystomo rungimosi principo papildomas turinys - šalys jau pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje turi pareigas aktyviai veikti. Reikia pripažinti, kad toks išsamus reglamentavimas leidžia iš esmės įgyvendinti pasirengimo teismui nagrinėjimui keliamus tikslus – koncentruoti visą bylos medžiagą, išsiaiškinti šalių tiek reikalavimus, tiek argumentus bei bylą išnagrinėti iš esmės per pirmą teismo posėdį, kas nepasakytina apie šį institutą iki tol galiojusiam CPK. Naujojo CPK 147 str. 2 d. nustatyta, kad pasirengimo stadija yra visose kategorijų bylose, o tai suponuoja, kad tikėtina išvengti nemotyvuotų ar neteisėtų teismo sprendimų galimybių. Pažymėtina tai, kad CPK 148 str. (teismo nagrinėjimo metu - CPK 173 str. 2 ir 3 d.) yra numatomas šalių taikinimas: taikos sutartimi gali būti išspręstas visas ginčas arba jo dalis. Nors ir nėra numatyta, bet suprantama, kad šis institutas gali būti taikomas ne visais atvejais: tai turėtų sąlygoti materialiniai teisiniai santykiai. Šalių taikinimas buvo numatytas ir iki tol galiojusiam CPK, tačiau išskirtinumas yra tas, kad jo taikymas naujame CPK yra jau teismui nagrinėjimui pasirengimo stadijoje (iki tol buvo nagrinėjimo teisme metu).

Pasirengimas teismui nagrinėjimui yra svarbus visoms kategorijų byloms, nepriklausomai nuo sudėtingumo, numatytų terminų: turima omenyje tokias kategorijas bylų, kurioms numatyti trumpi terminai, kaip, pavyzdžiui, dėl rinkimų sąrašų netikslumo, arba - CPK 152 str. 3 d. numatyta, jog esant sudėtingesnėms byloms, teismas gali paskirti parengiamąjį teismo posėdį peržengdamas CPK numatytus terminus. Pažymėtina, jog pagal CPK 150 str., 152 str. 2 d. įtvirtintas nuostatas, pasirengimą teismui nagrinėjimui atlieka vienas teisėjas.

Akcentuotina CPK 152 str. 4 d., kurioje nustatyta, jog parengiamajame teismo posėdyje byla gali būti sustabdyta arba nutraukta, paliktas ieškinys nenagrinėtas.

Pažymėtina, jog naujajame RF CPK 155 str. pateikiamas teismo posėdžio institutas bei jį papildantys 156-169 str., kuriais nustatyta nuosekli teismo nagrinėjimos tvarka. Taip pateikiamas ne tik teismo posėdžio ir teismo nagrinėjimo skirtumas, bet ir akcentuojamas teismo vaidmuo. Iki tol galiojusiame CPK teismo posėdžio samprata nebuvo aiškiai pateikta: šis institutas buvo pateikiamas per teismo nagrinėjimo instituto sampratą.

Taigi, darytina išvada, kad įstatymų leidėjas, vadovaudamasis visuotinai pripažintu teisinėje doktrinoje pasiruošimo teismui nagrinėjimui tikslingumu, nustatė naujame CPK dvi dalis: šalių, teismo (kitaip sakant dalyvių) paruošiamuosius veiksmus iki parengiamojo teismo posėdžio – viena dalis; antra dalis – parengiamasis teismo posėdis. Šio instituto detalus reglamentavimas ne tik užtikrina efektingą teismo procesą (kokybiškas pasiruošimas sąlygoja bylos išsprendimą iš esmės jau pirmame teismo posėdyje), bet ir greitą procesą (pavyzdžiui, dar iki teismo nagrinėjimo etapo galima šalių taikos sutartis arba paliktas ieškinys nenagrinėtas, t.y. negaištamą veltui laikas) ir kaip idealiausią situaciją numato šalių sutaukinimą.

YPATINGOJI TEISENA. Magistrinio darbo I dalyje buvo pateiktas teisės literatūroje civilinio proceso teisės apibūdinamas kaip sistema teisės normų, <...> teismo, byloje dalyvaujančių asmenų ir kitų proceso dalyvių veiklą nagrinėjant bei sprendžiant civilines bylas; teismo ir teismo antstolių veiklą užtikrinant vykdomųjų dokumentų vykdymą ir kitų – neteisminių – institucijų ar asmenų veiklą įgyvendinant įstatymų jiems patikėtas civilinės materialiosios subjektinės teisės apsaugos ir tinkamo įgyvendinimo funkcijas.⁴⁰ Tai suponuoja, jog civilinių bylų nagrinėjimas negalimas pagal vieną modelį (būdą), reikalingas diferencijavimas priklausomai nuo pačių bylų sudėtingumo, reikšmingumo ir panašiai. Valstybė, siekdama teisinių santykių stabilumo, vienais atvejais yra jau kilusių ginčų sprendėja (ginčo teisena), kitais atvejais – įsiterpia jau anksčiau (ypatingoji teisena), siekdama išvengti konfliktų. Kaip

⁴⁰NEKROŠIUS, Vytautas. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, nr. 43, p. 154.

nurodo profesorius V. Nekrošius, ypatingos teisenos susiformavimo esminis bruožas yra valstybės ir viešasis interesas.⁴¹

Iki naujojo RF CPK, galiojęs 1964 m. RTFSR CPK, taip pat numtė šią civilinių bylų nagrinėjimo teisme procesinę formą – ypatingą teisena, sprendžiančią civilines bylas, kuriose nebuvo ginčo dėl materialinės teisės bei jose nebuvo šalių su priešingais interesais. Tai apibūdino kaip vienašalę teisena.⁴² Taigi, manytina, kad civiliniame procese vis tik buvo viena procesinė forma, nors deklaruojama ir ypatingoji teisena, kadangi šios teisenos bylos buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias proceso taisykles (su tam tikromis išimtimis) ir rėmėsi iš esmės visais civilinio proceso teisės principais; akcentuotinas ir objektyviosios tiesos nustatymas.

RF priimta Konceptija vienu iš svarbiausių kryptių civilinio proceso teisės reformoje numatė proceso formų diferenciaciją, todėl šioje magistrinio darbo dalyje bus analizuojami ypatingosios teisenos esminiai bruožai priėmus naująjį RF CPK.

Neabejotina, kad ypatingoji teisena yra civilinio proceso dalis, taip pat tai nurodoma ir RF CPK, kuriame ypatingajai teisei skirta IV poskyrio II dalis. CPK 262 str. yra nurodyta, kokios bylos nagrinėtinos: 1) faktų, turinčių juridinę reikšmę, nustatymas; 2) bylos dėl įvaikinimo; 3) piliečio pripažinimas nežinia kur esančiu ir piliečio paskelbimas mirusiu; 4) bylos dėl piliečio pripažinimo neveiksniu arba ribotai veiksniu, dėl nepilnamečio nuo 14 m. iki 18 m. teisių savarankiškai naudotis savo pajamomis apribojimo ar pripažinimo negaliojimo; 5) dėl pilnamečio pripažinimo veiksniu (emancipuotu); 6) dėl pripažinimo kilnojamųjų daiktų šeimininkiais ir pripažinimo municipalinei nuosavybei šeimininkio nekilnojamojo daikto; 7) dėl teisių pagal prarastus vertybinius pareikštinius dokumentus atstatymo (šaukiamoji teisena); 8) dėl piliečio prievartinės hospitalizacijos į psichiatrijos stacionarą ir prievartinės psichiatrinės būklės nustatymo; 9) dėl pakeitimų ir ištaisymų civilinės būklės aktuose; 10) dėl notarų ir atliekančių notarinius veiksmų; 11) dėl prarastos teismo ar vykdomosios bylos atstatymo. CPK 262 str. nenurodo šio sąrašo kaip baigtinio, kai iki tol galiojęs CPK pateikė baigtinį sąrašą civilinių bylų, nagrinėtinų

⁴¹NEKROŠIUS, Vytautas. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teise ir reforma (lyginamoji analizė). *Teisė*, 1999, nr. 33 (2), p. 48.

⁴²Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 180-181.

ypatingą teisena. Vadinasi tai suponuoja, kad įstatymų leidėjas numato šiuolaikinės teisės dinamiškumą ir esant poreikiui priimti tam tikrus sprendimus. Reikia pažymėti, kad šis sąrašas yra papildytas nemažai naujų institutų (2, 5, 8, dalinai 4,6 dalys), kurių nebuvo iki tol galiojusiam 1964 m. CPK.

Ypatingoje teiseje apjungtos gana skirtingos bylos, tačiau jos turi bendrų bruožų: negali būti ginčo dėl teisės, o taip pat tarp šalių; reikalavimai, kurie keliami iškeliant bylą (pareiškimas, bet ne ieškinys), pasiruošimas nagrinėjimui, teisminis nagrinėjimas, įrodymai ir panašiai. Teismas visas bylas nagrinėja ginčo teiseje, dalyvaujant pareiškėjui ir kitiems suinteresuotiems asmenims, atsižvelgiant į numatytus CPK ypatumus.

Ypatingą teisena nagrinėjamos civilinės bylos kartu turi panašumų ir su bylomis, kurios nagrinėjamos ginčo eiseje: pasiruošimas nagrinėjimui, teisminis nagrinėjimas, įrodymai, teismo sprendimo priėmimas ir panašiai.

Tačiau vis tik ypatingą teisena nagrinėjamos civilinės bylos, be minėtų jau bruožų – nebuvimas ginčo dėl teisės, tarp šalių – turi ypatumų:

a)byla nagrinėjama padavus pareiškimą, kuriame nėra materialinių pretenzijų. Naujajame CPK emancipacija reglamentuota 287-289 str., kuriuose nustatyta, jog nepilnametis, sulaukęs 16 m., gali kreiptis į teismą pagal savo gyvenamą vietą su prašymu pripažinti jį pilnai veiksniu. CPK 288 str. nustato, kaip nagrinėjamas nepilnamečio bylose dėl emancipacijos prašymas: turi dalyvauti pats nepilnametis, jo įstatyminiai atstovai, prokuroras.

b)negalimi tokie institutai (kaip ginčo teiseje): ieškinio atsisakymas ar pripažinimas, taikos sutartis, priešieškinis ir panašiai. Bylos dėl įvaikinimo nagrinėjamos uždareme teismo posėdyje (CPK 273 str.). Bylose dėl įvaikinimo teismas gali: priimti sprendimą tenkinti pareiškimą, atsisakyti tenkinti pareiškimą arba atsisakyti tenkinti pareiškimą iš dalies (pavyzdžiui, netenkina tos pareiškimo dalies, kurioje prašoma keisti įvaikinamo vaiko asmens duomenis). Reikia pažymėti, kad teismo sprendimas turi atitikti bendrus ieškininei teiseje keliamus teismo sprendimui reikalavimus, CPK numatytus 198 str., o pareiškimo tenkinimo atvejais – būtina rezoliucinėalis: joje numatyti darytini įrašai susiję su pavardėmis, vardais ir panašiai.

c) proceso dalyviai – pareiškėjas ir suinteresuoti asmenys; nėra šalių ir negalimi tretieji asmenys. CPK 273 str. imperatyviai nurodo, kokie asmenys dalyvauja įvaikinimo bylose. Pažymėtina, jog šių asmenų dalyvavimas yra suprantamas kaip asmeninis dalyvavimas byloje.

d) esant ginčui dėl teisės pareiškimas paliekamas nenagrinėtas.

Išvardinti ypatumai leidžia teigti, kad minėtieji bruožai – ginčo dėl teisės, taip pat tarp šalių, nebuvimas – nėra vieninteliai bruožai, kuriais remiantis pagal RF CPK civilinė byla nagrinėjama pagal ypatingąją teiseną.

Analizuotini civilinio proceso teisės principų veikimas RF CPK ypatingoje teisenoje. Jau kaip buvo minėta, tarybiniame CPK ypatingojoje teisenoje civilinės bylos buvo nagrinėjamos pagal bendrąsias proceso taisykles (su tam tikromis išimtimis) ir rėmėsi iš esmės visais civilinio proceso teisės principais: viešumo, rungimosi, dispozityvumo. Teisės literatūroje⁴³ yra pripažįstama ir nurodoma, kad ypatingajai teisenai būdingi principai yra oficialumo, tardomojo proceso, žodinio proceso ir viešumo bei tiesioginio dalyvavimo principai, kurie priešingi minėtiems tarybinio CPK ypatingajai teisenai. Manytina, jog proceso formų skyrimas (ginčo teiseną, ypatingoji teiseną ir panašiai) yra susijęs ir su skirtingų principų veikimu.

Oficialumo principas. Šis principas ypatingos teisenos byloje pasireiškia tuo, kad procesas prasideda suinteresuoto pareiškėjo iniciatyva, pavyzdžiui, CPK 287 str. Reikia pažymėti, kad procesas priklauso ir nuo teismo iniciatyvos, nes RF CPK 2 str. nustato civiliniam procesui keliamus uždavinius (teisingas ir savalaikis pažeistų teisių ir laisvių, bei teisėtų interesų gynimas; įstatymų ir teisėtvarkos, prevencijos stiprinimas; pagarba įstatymui ir panašiai). Taip pat CPK 288 str. nustato, kad nagrinėjant nepilnamečio prašymą turi dalyvauti pats nepilnametis, jo įstatyminiai atstovai, prokuroras. Manytina, jog dalyvaujantys nepilnamečio įstatyminiai atstovai ypatingai svarbūs nagrinėjime, nes iš jų gaunama pagrindinė informacija apie nepilnamečių ir atitinkamai pagal tai turi įtakos teismo sprendimo priėmimui, bet teismas nėra saistomas šios informacijos.

⁴³LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Justitia, Vilnius. 2005, p. 377-379.

Pažymėtina, kad ne byloje dalyvaujantys asmenys, bet įstatymas nustato, kokia teiseną yra sprendžiama byla (RF CPK IV poskyrio II dalis 262 str. - bylos nagrinėtiną ypatingą teiseną). Taip kartu pasireiškia ir viešasis interesas.

Tardomojo principo pasireiškimas akivaizdus tuo, kad teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, neapsiribodamas pateikta byloje dalyvaujančių dalyvių medžiaga ir negalimas teismo sprendimo priėmimas už akių. Pavyzdžiui, įvaikinimo byloje pareiškimas pateikiamas pagal bendrus reikalavimus CPK 131 str., tačiau 270 str. numatyti ir specialūs reikalavimai pareiškimui: įvaikintojų, įvaikinamojo duomenys, aplinkybės apie įvaikinimą ir panašiai. Akcentuotinas CPK 271 str. 3 d., kurioje yra nustatyta, RF piliečių galimybė įvaikinti vaiką ne RF pilietį (turintį užsienio pilietybę), esantį RF teritorijoje, tačiau papildomai numatyti reikalingi dokumentai: įstatyminio vaiko atstovo bei valstybės institucijos, kurios pilietis įvaikinamas vaikas yra, sutikimai.

Ypatingos teisenos bylos nagrinėjamos rašytinio proceso tvarka, tačiau reikia pažymėti, kad RTFSR CPK vyraujantis principas buvo visame procese žodinis principas. Naujajame CPK yra derinami abu: žodinis ir rašytinis. Pavyzdžiui, visos teismo nutartys yra rašytinės ir turi atitikti RF CPK numatytus reikalavimus.

Ribotas yra numatytas RF CPK viešumo principas: tarkime, bylos dėl įvaikinimo nagrinėjamos uždareme teismo posėdyje (CPK 273 str.). Arba pažymėtina, kad sistemiškai aiškinant su RF Šeimos kodekso nuostatomis (134-137 str.) yra slaptumo pagrindu leidžiama įvaikintojams keisti įvaikinto vaiko vardą, pavardę, gimimo datą (gimimo datos atžvilgiu imperatyviai nustatomas iki 3 mėn. dienos ir mėnesio keitimas ir iki 1 m. – metų keitimas).

Taigi, darytina išvada, jog naujajame RF CPK įtvirtinti minėti principai sudaro prielaidas civilines bylas ypatingą teiseną nagrinėti ne formaliai, kadangi teismas užimdamas aktyvią poziciją atitinkamai gali vykdyti iškeltus civilinio proceso uždavinius, kas yra suprantama kaip valstybės bei viešas interesas.

III Civilinio proceso pirmosios instancijos teisme esminiai bruožai

Esant pažeistoms asmenų subjektinėms teisėms ir įstatymo saugomiems interesams teisė į teisminę gynybą yra įgyvendinama kreipiantis į teismą. Civiliniame procese yra ne viena subjektinių teisių ir įstatymo saugomų interesų gynimo formų: ginčo teiseną, ypatingoji teiseną ir kitas. Iš skirtingų teisinių santykių kylantys ginčai sudaro bene daugiausiai teismuose nagrinėtinų ginčų ir jie yra nagrinėjami ginčo teiseną.

RF naujojo CPK 3 str. 1 ir 2 d. nustatyta, kad suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymo nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad pažeista ar ginčijama teisė ar įstatymo saugomas interesas būtų apgintas. Priešingu atveju, jei egzistuotų konfliktinė situacija iššaukusi teisinį ginčą, trukdytų normaliai egzistuoti teisei. Taigi, pareiškiant ieškinį, pirmosios instancijos teisme iškeliamą civilinę bylą, kuri yra savarankiška civilinio proceso stadija.

Šioje magistrinio darbo dalyje bus analizuojami RF naujojo CPK esminiai bruožai pirmosios instancijos teisme.

RF CPK 5 str. nustatyta, kad teisingumas civilinėse bylose vykdomas bendros kompetencijos teismuose pagal nustatytą įstatymuose tvarką. Taigi, šiuo CPK straipsniu yra įtvirtinama RF konstitucinė teisė – teisė į teisminę gynybą.

2003 m. vasario 1 d. įsigaliojusiame RF CPK yra toliau tęsiamas 1995 m. tuo metu galiojusiame CPK padarytuose pakeitimuose ir papildymuose rungimosi ir dispozityvumo principų vystymas. Pavyzdžiais būtų, parengiamojo teismo posėdžio detalus reglamentavimas, įpareigojimas šalių atskleisti įrodymus iki teismo nagrinėjimo, prokuroro vaidmens apribojimas pateikiant ieškinį ir panašiai; tai institutai, kurie buvo analizuojami II šio darbo skyriuose.

Teismo vaidmuo nagrinėjant civilines bylas. Tarybinėje epchoje civilinis procesas buvo suprantamas kaip teismo ir asmenų, kurių pažeistos teisės, vaidmuo.

Dabar gi teismo iniciatyva yra suprantama kaip teismo, prokuroro, valdžios organų iniciatyva, kuri papildo suinteresuotų asmenų iniciatyvą. Suinteresuoti asmenys turi turėti galimybę patys ginti teisme savo teises ir tuo mažinti valstybės kišimąsi į tai. Tačiau tam, kad teismas galėtų įgyvendinti jam keliamus uždavinius (RF CPK 2 str.), teismas turi atlikti procesinius veiksmus, kurie numatyti CPK: tinkamai išspręsti klausimą dėl pareiškimo priėmimo (CPK 133 str.), ar atmetimo (CPK 134, 135 str.), o priėmus ieškinį – atlikti veiksmus susijusius su pasiruošimu teisminiam nagrinėjimui (CPK 150 str.). Teismo nagrinėjimo eigoje teismas vadovauja teisminiams posėdžiams, kurių metu priimami sprendimai (CPK 156 str.). Visuose šiuose minėtuose etapuose pasireiškiantis teismo aktyvumas yra tai, kad tiek teismas, tiek šalys, privalo rūpintis tinkamu bylos nagrinėjimu. CPK 150 str. 1 d. 1 p. nurodyta, kad teismas išaiškina šalims jų teises ir pareigas, o pagal 1 d. 3 p. - imasi priemonių sutaikyti šalis, taip pat atlieka kitus procesinius veiksmus. Teismo pareiga rūpintis esminių bylos aplinkybių išaiškinimu yra detalizuojama CPK 56 str. 2 d. – išaiškina reikšmingas aplinkybes, kurias reikia įrodyti, kaip nurodyta CPK 150 str. 1 d. 2 ir 3 p. – apklausia ieškovą, atsakovą ir panašiai.

Pagal RF CPK 41 str. nurodyta, kad teismui tarpininkaujant arba ieškovui sutinkant, turi teisę netinkamą atsakovą pakeisti tinkamu. Tačiau jei ieškovas nesutinka keisti atsakovą, tai nagrinėjimas pagal esamą ieškinį – ir tikėtina, kad ieškinys bus atmestas. Tai turi reikšmės teisingam ir savalaikiam bylos išsprendimui, pažeistos teisės apgynimui. Esant netinkamam ieškovui – teismas turi nutraukti bylos nagrinėjimą, o netinkamas ieškovas turėtų atsisakyti ieškinio.

Be to, pagal RF CPK 249 str. 2 d. nurodyta, kad teismas gali išreikalauti trūkstamus įrodymus savo iniciatyva. Daryti išvadą apie aktyvų teismo vaidmenį galima ne tik iš jau minėtų nuostatų, bet ir iš nagrinėjamų bylų, kylančių iš viešųjų teisinių santykių (*Bylų, kylančių iš viešųjų teisinių santykių, teisena*). Pažymėtina, jog tai svarbi nuostata, nes negaudamas oficialaus dokumento iš valdžios struktūrų, asmuo negalėtų apginti savo teisių.

Pažymėtinas ir RF CPK 57 str., kuriame yra įrodymų dalyko nustatymas byloje, nagrinėjimas tų aplinkybių, kurios sudaro įrodymus, nors šalys jomis nesirėmė, rinkimas ir tarpininkavimas renkant įrodymus, jei šalims dėl to yra apsunkinimų. Kaip pavyzdys pažymėtinas RF CPK 249 str. 2 d., pagal kurią teismas turi teisę išreikalauti reikiamus įrodymus savo iniciatyva.

Taigi darytina išvada, kad teismas, išreikalaudamas savo iniciatyva įrodymus, sudaro šalims palankesnes sąlygas įgyvendinti dispozityvumo, rungimosi principus ir siekti proceso tikslų.

Šalys civiliniame procese. RF CPK 56 str. 1 d. nustatyta, jog šalys turi įrodyti tas aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus ar atsikirtimus. Šio straipsnio 2 d. yra pateikta imperatyvi nuostata, jog teismas nustato, kokios aplinkybės yra reikšmingos civilinės bylos nagrinėjime, kuri iš šalių turi jas įrodyti, arba įtraukti naujas aplinkybes, kuriomis šalys ir nesirėmė. CPK 56 straipsnį išsamiau detalizuoja 57 str. - „Įrodymų pateikimas ir išreikalavimas“, bei 58 str. - „Įrodymų apžiūra ir tyrimas jų buvimo vietoje“. Taigi, dar kartą pažymėtinas teismo vaidmuo, o taip pat akcentuotina šalių pareiga rūpintis proceso eiga – pateikti teismui įrodymus, kuriais jos grindžia savo reikalavimus arba atsikirtimus, bei draudžia šalims piktnaudžiauti laiku ir jėgomis. RF CPK 65 str. 1 d. nustatyta, kad šalis, turi pasirūpinti įrodymų užtikrinimu kreipdamasi į teismą ir atitinkamai nurodytą prašomą informaciją: duomenis apie byloje dalyvaujančias šalis, kokie įrodymai ir kodėl reikalingi užtikrinti ir panašiai. Tai reikšminga nuostata realizuojant rungimosi principą, kadangi šalims yra perduodama įrodymų rinkimo iniciatyva. Šią nuostatą pakartoja jau minėtasis RF CPK 57 str. 1 d., kad įrodymus pateikia šalys ir kiti asmenys, dalyvaujantys byloje.

Be to, RF CPK 149 str. nustato šalių parengiamuosius veiksmus prieš bylos nagrinėjimą teisminiame posėdyje: šalys atskleidžia įrodymus, kuriais jos remiasi keldamos reikalavimus ar darydamos į juos atsikirtimus, tikslinami įrodymai.

Šalys civiliniame procese turi gana plačias procesines teises, todėl pažymėtina RF CPK 35 str. 1 d., kurioje specialiai yra įtvirtintos procesinės teisės ir pareigos: susipažinti su bylos medžiaga, daryti kopijas, išrašus, teikti klausimus liudytojams, ekspertams, specialistams ir panašiai bei atitinkamai sąžiningai naudotis savo teisėmis. Tai leidžia teigti, jog šiuo straipsniu yra įtvirtinamas kelių tarpusavyje susijusių principų turinys: dispozityvumo, rungimosi, asmenų lygybės įstatymui bei procesinio lygiateisiškumo.

Tačiau kaip jau buvo minėta, jog šalys privalo atitinkamai sąžiningai naudotis savo teisėmis, ką numato CPK 35 str. 2 d. Tai yra nauja nuostata, kad nesilaikymas CPK ir federaliniais įstatymais numatytos tvarkos (sąžiningo naudojimosi savo teisėmis) šalims atsiranda tam tikri procesiniai padariniai. Šiame straipsnyje jie nėra konkrečiai įvardinti ir nurodyti, ir manytina, jog daugiau orientuoti į CPK 99 str., kuriame sakoma, jog iš vienos šalies už jos prieštarigus teisingam ir savalaikiam bylos nagrinėjimui veiksmus gali būti priteista kitos šalies naudai kompensacija už faktinį laiko sugaišimą. Atkreiptina, jog pagal Lietuvos Respublikos CPK, kaip nurodo profesorius Nekrošius V., „šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu nėra „pareiga“ teisine šio žodžio prasme, kadangi teisinės pareigos nevykdymas turėtų atitinkamai sukelti sankcijos taikymą. Kalbant apie dispozityvumo ir rungimosi principus apskritai vargu ar yra galimos šalių įrodymų pateikimo ir rinkimo pareigos. Todėl šiuo atveju tik sąlygiškai vartojama sąvoka *pareiga rūpintis proceso skatinimu*, kadangi už jos nevykdymą sankcijos netaikomos“.⁴⁴ Pažymėtina, jog ne viename RF CPK straipsnių yra nustatytos sankcijos arba numatyti padariniai už pareigų nevykdymą: pavyzdžiui, CPK 118 str. nustatyta, jog pasikeitus šalies adresui ir apie tai nepranešus teismui, informacija išsiųsta senu adresu bus laikoma kaip tinkamas įteikimas arba CPK 57 str. 3 d. – asmenys, negalintys pateikti įrodymų, turi apie tai pranešti teismui per atitinkamą

⁴⁴NEKROŠIUS, Vytautas. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 2002, nr. 44, p. 104.

laiką ir nurodyti to priežastis. Teismui nustačius priežastis nesvarbiomis, taip pat laiku nepranešus teismui, teismas gali skirti numatytas konkrečias (pareigūnams – iki 1000, kitiems asmenims – iki 500 rublių) baudas.

Grįžtant prie RF CPK straipsnių analizės, pažymėtina, jog pati civilinio proceso specifiška lemia, kad su šalies teisėmis atsiranda ir pareigos. Pavyzdžiui, pagal CPK 56 str.: ne tik šalies teisė pateikti reikalavimus, atsikirtimus, bet ir pareiga pateikti įrodymus, kuriais ji grindžia reikalavimus ar atsikirtimus.

Nušalinimai. RF CPK 14 str. 1 d. numato bylų nagrinėjimą pirmos instancijos teismuose vienam teisėjui, o federalinių įstatymų nustatyta tvarka – gali būti nagrinėjamos ir kolegialiai. Siekiant įtvirtinti teismų nepriklausomumą numatyta teisėjo (CPK 16 ir 17 str.) ir teismo sudėties (CPK 19-21 str.) nušalinimas. Tačiau reikia pažymėti, kad teisėjo nušalinimą, kai civilinė byla nagrinėjama vienam teisėjui, sprendžia pats teismas (t.y. pats teisėjas), nurodo CPK 20 str. 1 d. Taip praktiškai išlieka 1964 m. CPK teismo nušalinimo nuostata, kai teismo nušalinimo klausimą iš esmės sprendė pats teismas, kuriam pareikštas nušalinimas, tik šiuo atveju teismas yra suprantamas vienas teisėjas. Tačiau esant pareikštam nušalinimui dėl vieno teisėjo, kai civilinė byla nagrinėjama kolegialiai, kaip nurodo tas pats straipsnis, teisėjo, kuriam pareikštas nušalinimas, yra sprendžiamas balsavimo būdu. Kitaip tariant, balsuoja kiti likę kolegijos nariai. Taigi, darytina išvada, kad nušalinimo klausimas RF naujajame CPK nėra visiškai reformuotas.

Atstovavimas. RF CPK 48 str. 1 d. numato asmens teisę ne tik patiems, bet ir per savo atstovus vesti savo bylas; organizacijų atstovais gali būti jų veikiantys ir turintys įgaliojimus organai ir atitinkantys įstatymo numatytus reikalavimus – CPK 48 str. 2 d. Taip pat CPK nurodomi asmenys, kurie gali būti atstovais – veiksnūs asmenys, turintys įgaliojimus (CPK 49 str.) bei kurie negali būti jais - teisėjai, tyrėjai, prokurorai, išskyrus kaip tam tikrų organų atstovai ar įstatyminiai atstovai (CPK 51 str.). Be to, skiriami teismo atstovai ir įstatyminiai atstovai. CPK 50 str. teismo skiriamais atstovais nurodo advokatą, kuris skiriamas tais atvejais, kai atsakovas neturi atstovo, o atsakovo gyvenamoji vieta nėra žinoma. Tai yra nauja

nuostata, kurios nebuvo iki naujojo RF CPK. Manytina, kad advokatą atstovu teismas skiria pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui metu ir advokato tikslas procese yra daugiau susijęs su įstatymų kontrole nagrinėjant civilinę bylą pirmosios instancijos teisme atstovaujamojo interesais. CPK 52 str., nurodydamas įstatyminius atstovus, jais įvardija sekančiai: tėvai, įvaikintojai, globos ir rūpybos atstovai ir panašiai (CPK 52 str.). Taigi, darytina išvada, jog šalims, pasirenkant atstovus, nėra jokių apribojimų, kokie asmenys juos atstovaus (išsilavinimo prasme), išskyrus CPK 51 str. numatytus apribojimus. Pakanka, jog asmuo būtų veiksnus ir juo pasitikima (jam patikima savo interesų gynyba). Manytina, jog tokios nuostatos perimtos iš RTFSR CPK ir įtakotos yra socialinės-ekonominės padėties visuomenėje, kai kvalifikuota teisinė pagalba yra brangi paslauga. Tačiau atkreiptina yra į tai, ar bet kuris fizinis asmuo, neturintis teisinio išsilavinimo gali tinkamai atstovauti, kai pati procesinio atstovavimo esmė yra suteikti neturinčiai šaliai teisinio išsilavinimo teisinę pagalbą. Be to, reikia pažymėti, kad procesinio atstovavimo metu nemažai yra padedama ir teismui tinkamai įvykdyti civilinėje byloje teisingumą.

Ieškovo teisė keisti ieškinio elementus, priešinio ieškinio pareiškimas, atsiliepiamas į ieškinį. Pagal RF CPK 39 str. 1 d., ieškovas turi teisę keisti ieškinio pagrindą arba dalyką, taip pat padidinti arba sumažinti reikalavimus, o atsakovas turi teisę pripažinti ieškinį; šalys gali ginčą baigti taikos sutarties sudarymu. Teismas dėl pateiktų ieškovo reikalavimų priima sprendimą (CPK 196 str. 3 d.); atsakovui pripažinus ieškinį, teismas turi įsitikinti ieškinio pripažinimo tikrumu, kaip numato CPK 39 str. 2 d. – jei pripažinimas prieštarauja įstatymams arba pažeidžia teises ir saugomus kitų asmenų interesus, teismas nepriima sprendimo dėl atsakovo ieškinio pripažinimo. Šios nuostatos yra perimtos iš RTFSR CPK. Pažymėtina, jog iki naujojo RF CPK galiojęs kodeksas numatė visišką arba dalinį atsisakymą nuo ieškinio, o taip pat visišką arba dalinį ieškinio pripažinimą,⁴⁵ šių nuostatų naujajame CPK nebeliko. Naujovė galiojančiame CPK yra tai, kad teismas turi įsitikinti ieškinio pripažinimo tikrumu (CPK 39 str. 2 d.). Atkreiptina, kad ieškovo teisė keisti

⁴⁵Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 210-211.

ieškinio elementus, atsisakyti ieškinio arba atsakovo teisė pripažinti ieškinį pagal RF CPK nėra apribota – ji galima viso proceso metu, o teismas tokią informaciją privalo įtraukti į teismo posėdžio protokolą (173 str. 1d.).

Teismui nagrinėjant civilines bylas yra ginamos ne tik ieškovo teisės, bet ir atsakovo teisės. Įstatymai atsakovui gintis nuo ieškinio numato tokias procesines priemones kaip pareikšti priešinį ieškinį, atsiliepiamą į ieškinį. Šie minėtini institutai žinomi ir RTFSR CPK. Naujojo RF CPK, kaip ir buvo ne kartą minėta, 56 str. 1 d. nurodo, kad kiekviena šalis turi įrodyti tas aplinkybes kuriomis ji remiasi reikšdama reikalavimus ir atsikirtimus. Taigi, atsakovo paaiškinimai, pagrįsti faktais, turi tikslą paneigti ieškininį reikalavimą ir yra atsiliepiamas į ieškinį. Šis atsiliepiamas gali būti procesinio teisinio arba materialinio teisinio pobūdžio, pavyzdžiui: atsakovui parengiamuoju teisminiu nagrinėjimui etapu kreipiantis ir teismui nustačius, jog ieškovas be svarbių priežasčių yra praleidęs ieškinio senaties terminą arba kreipimosi į teismą terminą, teismas priima sprendimą atsisakyti priimti ieškinį nenagrinėjant kitų aplinkybių (CPK 152 str. 6 d.). Tačiau jei tokios aplinkybės paaiškėja teismo nagrinėjimo metu, teismas sprendimo motyvuotoje dalyje nurodo tik aplinkybių konstatavimą (CPK 198 str. 4 d. 3 p.).

Tai leidžia teigti, kad tiek reikalavimai, tiek atsikirtimai kaip bylos medžiaga nebūtinai yra sukoncentruojami pasirengimo teisminiu nagrinėjimui metu, kai per teisminį nagrinėjimą būtų galima tirti esamus įrodymus ir priimti sprendimą. Tai suponuoja, kad byla nebus greitai išnagrinėta, nes tikėtina, jog teismas bus priverstas ją nagrinėti atidėliodamas (pakeitus ieškinio elementus, bylos nagrinėjimas pradedamas iš pradžių).

Priešinio ieškinio pareiškimo pateikimas reglamentuotas RF CPK 137 str., kuriame nustatyta, jog toks pareiškimas pateikiamas pagal bendras ieškiniui taikomas taisykles (reikalavimai ieškinio pateikimui yra nurodyti RF CPK 131 str. 4 d., o nesilaikymo padariniai – 136 str. 1d. – ieškinys paliekamas nengrinėtas). Tai atsakovo pareiškiamas ieškinys ieškovui jau prasidėjusiame procese dėl pradinio ieškinio ir nagrinėjamas kartu su pradiniu ieškiniu. Reikia pažymėti, kad priešinio

ieškinio pareiškimui išliko RTFSR CPK galiojusios trys sąlygos (pakanka bent vienos iš jų): šiuo pareiškimu siekiama įskaityti pradinio ieškinio reikalavimą; jeigu patenkinus šį pareiškimą bus visiškai ar dalinai nebebus galima patenkinti pradinio ieškinio; yra tarpusavio ryšys. Akcentuotina, kad tiek ankstesnis RTFSR CPK, tiek naujasis CPK su šiuo institutu sieja greitesnį ir teisingesnį ginčo išsprendimą,⁴⁶ tačiau teigtina, kad ir toliau išliko pakankamai liberalus požiūris į šį institutą, kadangi, kaip nurodo CPK 137 str., priešinis ieškinio pareiškimas galimas pateikti viso proceso metu iki teismui išeinant priimti sprendimo. Manytina, kad tokios neribotos galimybės vis gi gali trukdyti išnagrinėti civilinę bylą greitai ir mažesnėmis sąnaudomis, nes tai neskatina šalių jau proceso pradžioje pateikti savo argumentus.

Pasirengimas teismui nagrinėjimui. Pasirengimas teismui nagrinėjimui yra svarbus etapas ne tik nagrinėjant civilines bylas pirmosios instancijos teisme, bet ir kituose etapuose – apeliacinėje ir panašiai. Civilinei bylai perduotai iš naujo nagrinėti į pirmosios instancijos teismą, vėl pagal tas pačias taisykles turi būti pasirengta teismui nagrinėjimui. Šiame etape šalys turi atskleisti įrodymus, kuriais remiasi pateikdamos reikalavimus arba atsikirtimus. Įrodymų atskleidimas vyksta ir suprantamas kaip apsikeitimas pačia informacija (medžiaga: ieškinio pareiškimo, atsikirtimo į ieškinį ir panašiai). Šis institutas analizuotas magistrinio darbo II dalyje.

Įrodymai. RF CPK 67 str. 3 d. nustatyta, jog teismas vertina santykinumą, leistinumą, patikimumą kiekvieno įrodymo atskirai, o taip pat visuminį įrodymų pakankumą ir sąryšį. Pažymėtina ir tai, kad Kodekso 55 str. 2 d. dalimi yra numatyta, jog įrodymai, pateikti pažeidžiant įstatymuose nurodytą tvarką, negali būti laikomi kaip turintys juridinę reikšmę arba jais remtis teismo sprendimas. Šias nuostatas dar labiau detalizuoja liudytojo institutas, kai CPK 69 str. 1 d. nustatyta, kad nelaikomi liudytojo įrodymais tokie įrodymai ar pranešimai, jei jis negali nurodyti pasiteiravimui šaltinių. RTFSR CPK numatė gana glaustą įrodymų

⁴⁶Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 205-206.

vertinimo apibūdinimą: nešališkas, visapusiškas ir pilnas vertinimas.⁴⁷ Naujajame RF CPK įrodymų vertinimas pateiktas žymiai plačiau, kadangi tai lėmė naujų kriterijų įvedimas (minėtoji RF CPK 67 str. 3 d.).

Civiliniame procese nagrinėjant bylas dažnai tenka panaudoti specialias žinias arba kitaip tariant skirti ekspertizę. Naujajame RF CPK šis institutas gana detalai reglamentuotas: 80 str. 1 d. nustatyta ekspertizės skyrimo tvarka, 82-83 str. – ekspertizės rūšys, 84 str. – ekspertizės eiga ir išvados - 86 str., papildoma ir pakartotinė ekspertizė – 87 str. Taigi, darytina išvada, jog toks detalus ekspertizės instituto reglamentavimas skatina proceso šalis rūpintis įrodymais, nes priešingu atveju šio instituto panaudojimas gali dar labiau komplikuoti šalies padėtį, nei savarnoriškas įrodymų pateikimas (taip pat turima omenyje ne tik išvados, bet ir išlaidos).

Akcentuotina, jog pagal RF CPK 188 str. numatyta ir specialisto dalyvavimas nagrinėjant civilinę bylą. Reikia pažymėti, jog šis institutas praktikoje gana seniai jau žinomas ir reikšmingas, nes teismui nagrinėjant civilines bylas yra susiduriama su tam tikrų žinių informacijos poreikiu ne tik jas renkant, bet ir tiriant įrodymus.

Įrodymų pateikimas. RF CPK gana detalai (CPK 55-87 str.) reglamentuotas įrodymų institutas: kas yra laikoma įrodymais, jų procesinė panaudojimo tvarka, kaip jie gaunami ir tiriami. Įrodymus pateikia šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys (CPK 35, 57 str.). Įrodymus renka teismas, o jų pateikimas priklauso nuo pačių įrodymų (žodiniai, rašytiniai, daiktiniai). Įrodymų rinkimas prasideda nuo ieškinio pareiškimo priėmimo (CPK 133 str., 56 str. 1 d.); įrodymai renkami pasirengimo teisminiam nagrinėjimui etape ir manytina, jog šiame etape ir turėtų būti surinkti. Pagal CPK nuostatų analizę darytina išvada, jog įrodymų rinkimas nėra draudžiamas ir prasidėjus teisminiam nagrinėjimui. Jeigu teismo nagrinėjimo metu šalis pareiškia apie ištyrimą naujų įrodymų, tai tokiu atveju teismas, remdamasis CPK 57 str. 1d., turėtų pareikalauti pateikti papildomus

⁴⁷Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, р. 166-169.

įrodymus. Vadinasi, šalis gali bet kada pateikti įrodymus byloje. Be to, CPK 57 str. 3 d. įtvirtinta nuostata, jog asmenys, negalintys pateikti reikalaujamų įrodymų apskritai arba nustatytu laiku ir nepranešę apie tai teismui per 5 dienas apie priešastis (trukdančias gauti įrodymus), ar teismui pripažinus priešastis nesvarbiomis, asmenims taikomos baudos; baudos skyrimas neatleidžia nuo pareigos nepateikti įrodymų (4 d.). Tai suponuoja, kad teismas, taikydamas šaliai sankcijas už pareigų nevykdymą, išreikalauja reikiamus įrodymus. Toks pavėluotas pateiktų įrodymų priėmimas įtakoja procesą – bylos nagrinėjimas yra vilkinamas. Suprantamas įstatymų leidėjo numatymas (sankcijos skyrimas, įrodymų išreikalavimas teisminio nagrinėjimo metu), kaip turėtų vykti tolesnis bylos nagrinėjimas, kad būtų įgyvendinami proceso keliami tikslai ir kai šalis nevykdo savo pareigos, tačiau toks numatymas, manytina, yra diskutuotinas. Diskutuotinas ta prasme, jog įrodymai turėjo būti pateikti anksčiau, nes teismas, remiantis RF CPK 56 str. 2 d., atsižvelgiant į bylos medžiagą, išaiškina (nustato) kokios aplinkybės yra svarbios ir kuri šalis ką turi įrodyti (teismas realizuoja savo išaiškinimo pareigą).

Atkreiptina, jog pagal RF CPK 149 str. vieną iš punktų, atsakovas turi teisę pasitikslinti ieškinio reikalavimų apimtį ir aplinkybes, kuriomis ieškovas remiasi. Tačiau CPK nei šis, nei kiti straipsniai nenumato atskleidimo apimties ar panašiai, todėl natūraliai gali kilti klausimas, ar tikrai šalys atskleis visus reikiamus įrodymus, ką mes suprantame pagal Lietuvos Respublikos CPK 7 str.: šalys privalo rūpintis, kad byla būtų greitai išnagrinėta, rūpestingai ir laiku, atsižvelgiant į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ir atsikirtimai.⁴⁸ Be to pažymėtinas RF CPK 150 str. 2 d., kurioje teismas, nurodydamas, kokius papildomus įrodymus turi pateikti atsakovas, išaiškina, jog jų nepateikimas netrukdo bylos nagrinėjimui pagal turimus įrodymus. Vadinasi, tai suponuoja, kad atsakovas gali juos pateikti ir vėliau, kas tikėtina, kad jis taip ir darys. Pažymėtina, kad RF CPK 99 str. numato kompensaciją už faktines

⁴⁸NEKROŠIUS, Vytautas. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 2002, nr. 44, p. 104.

laiko sąnaudas ir tai gali būti pareikalauta tiek iš ieškovo, tiek iš atsakovo arba kito proceso dalyvio, kuris trukdė nagrinėti ar spręsti kilusį ginčą. Manytina, kad galima ir tokia situacija, jog faktinių laiko sąnaudų kompensacijos santykis gali būti netolygus bylos vilkinimo santykiui.

Oficialieji rašytiniai įrodymai. RF CPK 71 str. 1 d. nurodoma, jog rašytiniai įrodymai yra sutartys, aktai, pažymos, bei kitokia korespondencija ir dokumentai, kuriuose yra reikalingos informacijos nagrinėjant civilinę bylą ir galima nustatyti tokios informacijos šaltinio patikimumą. Taip pat šiems įrodymams priskirtini teismo sprendimai, nutartys, posėdžių protokolai ir panašiai. CPK 61 str. 2-4 d. pakartotinai nurodo, jog rašytiniai įrodymai yra teismo sprendimas, nuosprendis ir panašiai, tačiau išsamiau detalizuoja, kad tai įsiteisėjusiu teismo sprendimu arba nuosprendžiu nustatyti faktiniai duomenys, kurių nereikia iš naujo įrodinėti nagrinėjant bylas, jei jose dalyvauja tie patys asmenys. Tai prejudiciniai faktai, kadangi minėtojo CPK 61 str. 1-2 d. nurodo, jog aplinkybių, patvirtintų teismo visuotinai pripažintomis, įrodinėti nereikia ir aplinkybės, kurios nustatytos teismo sprendimu ir įsigaliojusios, yra privalomos teismui ir jos nebeįrodinėjamos – teismas neturi teisės juos tikrinti ir imtis naujo jų teismo nagrinėjimo. Be to, CPK 209 str. 2 d. numato, jog draudžiama ginčyti faktus kituose procesuose, kurie yra pripažinti įsiteisėjusiu sprendimu. Iki naujojo CPK galiojęs RTFSR CPK rašytinius įrodymus skirstė įvairiai: pagal rūšis, pagal subjektus ir panašiai. Rašytiniai įrodymai, kurie buvo gaunami iš oficialių subjektų (valstybinių organų, pareigūnų, įmonių, įstaigų ir panašiai) buvo laikomi oficialiais rašytiniais įrodymais (pavyzdžiui, gimimo liudijimas), nes tai buvo siejama su kompetetingo organo įgaliojimais jo teisių ir pareigų ribose, nustatytų įstatymais, išduoti tokius dokumentus. Tačiau nepaisant tai, kad dokumentas išduotas oficialaus subjekto, kaip rašytinis įrodymas visais atvejais teisme buvo analizuojamas, tikslinami jame esantys duomenys.⁴⁹ Naujajame RF CPK nuostatų analizė leidžia pažymėti, jog analizuotasis institutas yra pateiktas lakoniškai ir teigti apie oficialiųjų rašytinių įrodymo instituto įtvirtinimą RF CPK negalima ir atitinkamai apie jo neabejotiną

⁴⁹Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 177-181.

naudą (padėti tinkamai įgyvendinti civilinio proceso tikslus, tinkamo bylos nagrinėjimo, proceso principų įgyvendinimą) taip pat.

Bylos nagrinėjimo terminai. Civilinio proceso teisinio santykio subjektams reikšmingas yra pažeistų teisių ir įstatymo saugomų interesų apgynimo laikas. Tam tikslui įstatymų leidėjas nustato terminus. Kadangi proceso terminai yra skirstomi į rūšis, šioje dalyje bus analizuojami terminai, įstatymo nustatyti teismui išnagrinėti civilines bylas. Pagal RTFSR CPK, galiojusį RF iki naujojo CPK, civilinių bylų terminai pirmosios instancijos teismuose skirstyti į bendruosius ir specialiuosius. Civilinėms byloms išnagrinėti buvo numatyti 1 mėnesio bendrieji terminai nuo pareiškimo priėmimo dienos; ne ilgiau kaip 10 dienų - specialieji terminai konkrečių kategorijų byloms (pavyzdžiui, alimentų išieškojimas), o kai kuriais atvejais – ne ilgiau kaip 20 dienų terminas (pavyzdžiui, šalys gyvena toli viena nuo kitos). Specialūs terminai buvo nustatyti ir bylose, nagrinėtose neieškinine tvarka – tokie terminai buvo sutrumpinti (pavyzdžiui, 10 dienų terminas bylose skundų dėl administracinių organų veiksmų). Pasirengimo teismui nagrinėjimui nustatytas 7 dienų terminas, o tam tikrais atvejais – esant sudėtingoms byloms – terminas gali būti pratęstas iki 20 dienų.⁵⁰ Darytina išvada, kad numatyti ir išskirti bylų nagrinėjimo terminai įsėkmūs, bei abejotina, ar įmanoma pasirengti bylos teismui nagrinėjimui per gana trumpą laiką - 7 dienas. Akcentuotina tai, kad nei pagal RTFSR CPK, nei pagal RF CPK (kas jau buvo analizuota) atstovavimo institutas nėra pakankamai išvystytas: atstovauti gali bet kuris fizinis veiksnus asmuo (neturintis ir teisinio išsilavinimo), tai tiek atsiliepiamas į ieškinį ar kitoks pasikeitimas informacija per trumpą laiką manytina, jog nėra įmanomas. Tai suponuoja, kad teismo nagrinėjimo metu buvo atliekami tie veiksmai, kurie atliktini pasirengimo teismui nagrinėjimui etape.

⁵⁰Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 177-181.

Naujame RF CPK terminai reglamentuojami gana detaliai: CPK 154 str. 1 d. nustatytas 2 mėnesių terminas civilinei bylai išnagrinėti nuo pareiškimo priėmimo dienos, jei Kodeksas nenustato kitokio termino. CPK 154 str. 2-3 d. numato specialiuosius terminus (trumpesnius) byloms, kylančioms iš darbo teisinių santykių, dėl alimentų išieškojimo – 1 mėnesio terminą. Taigi darytina išvada, kad laikomasi tokio pačio principo kaip ir iki tol galiojusiam CPK – įsakmaus termino nustatymo, tačiau tik terminai yra nustatyti dvigubai ilgesni. Pažymėtina tai, kad šiuo nustatytu bendru 2 mėnesių terminu yra suprantamas ir pasirengimas teisminiam nagrinėjimui ir bylos teisminis nagrinėjimas. Manytina, jog atitinkamai ir pati nuostata įtvirtinama skyriuje „Teisminis nagrinėjimas“.

Atkreiptina, jog RF CPK naujovė yra nustatyta 136 str. 1 d., kurioje nurodyta, jog teismas, nustatęs, kad ieškinio pareiškimas neatitinka visų keliamų ieškiniui reikalavimų pagal CPK, informuoja apie tai asmenį ir nustato protingą terminą trūkumams pašalinti. Minėta naujovė yra *protingo termino* nurodymas, kuris manytina, siejamas su procesinių veiksmų sudėtingumu, galimybėmis ir kitomis sąlygomis (laiko sąnaudos, informacijos gavimo galimybės ir panašiai).

Taigi darytina išvada, kad RF CPK procesinius terminus iš esmės reglamentuoja įsakmiai kaip ir RTFSR CPK kiekvienai bylai, tik šiuo atveju juos pailgindamas. Manytina, jog kita procesinių terminų rūšis (apie kurią buvo minėta, jog nebus analizuojama) – terminai, nustatyti įstatymo bei paskirti teismo ir privalomi teismui, kitiems proceso dalyviams atlikti procesinius veiksmus – pakankamai galėtų aktyvinti šalis rūpintis procesu – greitesniu bylos nagrinėjimu ir nevilkinti bylos bei išvengti abejotinių proceso terminų.

2003 m. įsigaliojus RF CPK galima apibūdinti sekančiai iš dalies įgyvendintą civilinio proceso reformą pirmosios instancijos teisme: naujajame RF CPK įgyvendinama mišri koncepcija, turinti liberaliojo ir socialinio civilinio proceso bruožų; teismo išaiškinimo pareiga ir šalies pareiga rūpintis procesu nulemtos tik dispozityvumo ir rungimosi principų; šaliai neapribotos galimybės nevykdyti pareigų, nes teismas turi teisę priimti įrodymus pavėluotai; dalinai reformuoti

pasirengimo teismiam nagrinėjimui etapas bei bylų nagrinėjimo terminai, kurie negarantuoja realios galimybės civilinės bylos išnagrinėjimo iš esmės per pirmąjį posėdį.

IV Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų reforma

1995 m. padaryti RTFSR CPK pakeitimai ir papildymai buvo reikšmingi ir antrajai instancijai, kadangi iš esmės keitėsi tvarka. Pažymėtina, kad pakeitimai ir papildymai iš esmės keitė kasacinės instancijos teismo sprendimų ir nutarčių peržiūrėjimo ribas – kasacinėje instancijoje teismas tikrina pirmosios instancijos teismų neįsiteisėjusių sprendimų teisėtumą ir pagrįstumą. Be to, kasaciniame procese buvo galima pateikti papildomai įrodymus ir nustatyti atitinkamai naujus faktus (tik esant svarbioms prižastims). Iki pakeitimų ir papildymų galiojusiam RTFSR CPK buvo numatyta, jog civilinė byla, pasiekusi antros instancijos teismą ir paaiškėjus nepagrįstam pirmosios instancijos teismo sprendimui, turėjo vėl būti grąžinama į pirmosios instancijos teismą, kurią vėl nagrinėjo ta pati teisėjų kolegija.⁵¹ Taigi, antroje instancijoje, po 1995 m., atsiranda galimybės neperdavus civilinės bylos į pirmos instancijos teismą, priimti sprendimą arba jį pakeisti, kai yra pažeidimai, kurie nereikalauja naujų ar papildomų aplinkybių tyrimo. Pažymėtina, jog taip civiliniame procese yra išplečiami dispozityvumo bei rungimosi principai ir darytina išvada, jog kasacinė instancija papildyta apeliacijos elementais.

2003 m. įsigaliojus naujajam RF CPK konkrečiai skiria apeliaciją ir kasaciją kaip atskirus procesus ir didžiąja apimtimi perima 1995 m. padarytų CPK pakeitimų ir papildymų nuostatas. Pažymėtina, kad apeliacijos procesas buvo kaip taikos tarėjų sprendimų (ir teikimų) teisėtumo ir pagrįstumo peržiūrėjimas. 2010 m. pab. priimtas Federalinis įstatymas, RF CPK apeliacijos procesą nurodo be taikos tarėjų ir nustato, kad tai pirmos instancijos teismų neįsiteisėjusių sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo peržiūrėjimas.

Ši magistrinio darbo dalis bus skirta teismų sprendimų ir nutarčių pagrįstumo ir teisėtumo kontrolės formų – apeliacijos, kasacijos, proceso atnaujinimo - analizei.

⁵¹Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 321-328.

APELIACIJA. 2003 m. įsigaliojęs RF CPK antrosios instancijos proceso nuostatas įtvirtino III skyriuje. RF CPK 320 str.1 d. nurodyta, kad pirmos instancijos teismo sprendimai, kurie nėra išiteisėję, gali būti apskusti apeliacine tvarka pagal nustatytas III skyriaus taisykles. Akcentuotina RF CPK 320 str.2 d., kurioje nustatyta, jog pateikti skundą apeliacine tvarka gali šalys, bei kiti asmenys dalyvaujantys procese, o taip pat prokuroras (paduoda teikimus), be to paties straipsnio 3 d. numato ir asmenis, kurie nebuvo į civilinę bylą, tačiau teismas sprendė dėl jų teisių ir pareigų. Pažymėtina, kad po 1995 m. padarytų RTFSR CPK pakeitimų ir papildymų bei priėmus naują CPK, ši nuostata buvusi kitokia: asmenų, kurie neištraukti į bylą kaip dalyvaujantys, ką numato RF CPK 320 str. 3 d., nebuvo. Akcentuotina, jog asmenų ratas yra išplėstas ir teisė paduoti skundą gali asmenys, kurie neturėjo faktinio dalyvavimo nagrinėjant bylą (buvo byloje dalyvaujančiu asmeniu), tačiau teismo sprendimas gali veikti jų teises ir pareigas (RF 2010-11-26 d. Federalinis įstatymas „Apie pakeitimus Civilinio proceso kodekse“).⁵² Tarybiniame CPK šios nuostatos nebuvo: apeliacinį skundą galėjo paduoti tik byloje dalyvaujantys asmenys, o prokuroras galėjo užprotestuoti sprendimą nepriklausomai nuo dalyvavimo.⁵³ Pažymėtina, jog pagal tarybinį CPK prokuroro kreipimosi forma buvo protestas, tai padarius 1995 m. CPK pakeitimus ir papildymus prokuroro kreipimosi forma kinta – ji vadinasi teikimu (naujajame CPK taip pat).

RF CPK 321 str. 1 d. nurodoma, jog apeliacinis skundas paduodamas per teismą, kuris priėmė sprendimą, o 2 d. nustato apeliacinio apskundimo terminą: per vieną mėnesį nuo sprendimo priėmimo. Pažymėtina, jog ši nuostata dėl termino taip pat įtvirtinta ne iš karto tokia: tiek tarybinis CPK⁵⁴, tiek naujasis RF CPK iš pradžių numatė 10 d. terminą apeliaciniam skundui pateikti. Akcentuotina, jog 10 d. terminas yra palyginus trumpas terminas, nes apeliaciniam skundui surašyti reikia turėti teismo sprendimo nuorašą, kurio išėmimas taip pat užima laiko. Pažymėtina,

⁵² Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-04-12]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-04-12];

⁵³ Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 308.

⁵⁴ Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 309.

jog RF CPK nėra įtvirtintos nuostatos, per kiek laiko turėtų būti surašytas teismo sprendimas (t.y. aprašomoji, motyvuotoji dalys). Manytina, jog tik esant protingam terminui yra realu tinkamai realizuoti apeliacijos teisę, nes priešingu atveju ji taptų deklaratyvi. Be to, tai nuostatos, kuriose įtvirtinta apeliacinio skundo terminas asmenims, tačiau terminai, paduodant prokurorui atskirą skundą arba teikimus, skirtingi: per 15 d. nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo.

Pažymėtina, kad pagal RF CPK 322 str. 2 d., numatomas naujų aplinkybių nagrinėjimas antrosios instancijos procese tik esant griežtam reglamentavimui – šių aplinkybių negalėjimas pateikti pirmosios instancijos teisme. Tačiau akcentuotina tai, kad įstatymų leidėjas tiesiogiai nenurodo reikalavimo pateikti naujų įrodymų motyvų – kodėl jie nebuvo pateikti arba tiriami ir jais gali būti įvairūs įrodymai, kurie numatyti pagal CPK 55 str. Remiantis RF CPK 327.1 str. 1 d., apeliacinės instancijos teismas įvertina papildomus įrodymus ir jei jie nebuvo pateikti ne dėl asmens kaltės, laiko tai svarbiomis priežastimis ir priima atitinkamai nutartį. Arba, RF CPK 327.1 str. 4 d., nurodo, kad nauji reikalavimai, kurie nebuvo nagrinėjami pirmosios instancijos teisme nepriimami ir nenagrinėjami. Tai suponuoja, kad apeliacinio skundo turinys galimas pateikti ir su naujais įrodymais, tačiau jie turi turėti nepateikimo pirmosios instancijos teisme svarbias priežastis. Taigi, netiesiogiai yra įtvirtintos naujų įrodymų pateikimo nuostatos esant tam tikriems ribojimams ir tuo pasireiškia vystomas rungimosi principas apeliaciniame procese.

Paduodant apeliacinį skundą galimi skundo trūkumai, todėl įstatymų leidėjas numato apeliacinio skundo trūkumų šalinimą ir atsisakymą priimti apeliacinį skundą (priklausomai nuo trūkumų prigimties). Apeliacinio skundo trūkumų šalinimas numatytas RF CPK 323 str., kurie nėra esminiai ir teismas priimdamas nutartį bei nurodęs kokius trūkumus turi būti pašalinti, nustato terminą.

RF CPK 324 str. įtvirtintos atsisakymo priimti apeliacinį skundą nuostatos: nepašalinti trūkumai per nustatytą laiką; skundas paduotas praleidus terminą (kuris nustatytas jam paduoti) bei neprašoma atnaujinti terminą arba prašymas atnaujinti netenkinamas. Be to, nustatyta, jog asmeniui pageidaujant gražinamas jo paduotas

apeliacinis skundas, esant prokuroro atsiliepimui – apeliacinis teikimas, jei jie dar nenagrinėjami apeliacinėje instancijoje. Taigi, įstatymų leidėjas įtvirtino CPK nuostatas, kuriose numatyti trūkumai paduodant apeliacinį skundą: vieni jų nėra esminiai ir gali būti pašalinti, kiti – apskritai negalimi pašalinti (tačiau pats procesas esant bet kuriems trūkumams neįmanomas).

RF CPK 327 str., numatantis apeliacinės instancijos bylos nagrinėjimo struktūrą, nurodo, jog bylos nagrinėjamos kolegialiai, teismo posėdyje kaip ir pirmosios instancijos teisme ir panašiai. Akcentuotina, kad apeliacinėje instancijoje bylos nagrinėjimo metu, kaip nurodo CPK 327 str. 6 d., yra taikomi tam tikri apribojimai, skirtingai nei pirmosios instancijos teisme: keisti apeliacinio skundo dalyką ir pagrindą, reikalavimų dydį; taip pat kiti apribojimai – jungti ar išskirti kelis reikalavimus, priešinio ieškinio pateikimas, pakeitimas netinkamo atsakovo ir panašiai. Iš šio straipsnio nuostatų (pavyzdžiui, dalyvauja ir pasisako byloje esantys asmenys) darytina išvada, kad apeliacinis procesas vyksta žodžiu bylos nagrinėjimo teismo posėdyje, o kadangi pasirengimo bylos teisminiam nagrinėjimui metu šalys išdėsto savo nuomonę (pavyzdžiui, pateikdamos atsiliepimus į apeliacinį skundą) – rašytine tvarka. Tai suponuoja, kad pagal naująjį RF CPK apeliacinis procesas vyksta ir žodine ir rašytine formomis.

RF CPK nustato terminus, per kurį apeliacinės instancijos teismas turi išnagrinėti bylą. Kodekso 327.2 str. 2 d. nustatytas trijų mėnesių terminas RF Aukščiausiajam Teismui, o pagal 327.2 str. 1 d. – dviejų mėnesių terminas kitiems teismams (pavyzdžiui, rajoniniams, respublikų Aukščiausiesiems Teismams ir panašiai). Vis gi manytina, kad įstatyme nustatytas bylos nagrinėjimo terminas nėra objektyviai įmanomas, tačiau darytina išvada, jog šių nuostatų įtvirtinimą įtakojo perėmimas iš RTFSR CPK ir kaip jau buvo nagrinėta šio darbo III dalyje, terminai nustatyti ir pirmosios instancijos teismams.

Priėmus naująjį CPK, įstatymų leidėjas tiesiogiai nenumatė asmenų galimybės pripažinti, atsisakyti ieškinio arba taikos sutarties sudarymo apeliacinėje instancijoje ir tik vadovaujantis kitomis Kodekso nuostatomis (pavyzdžiui,

apeliacinis procesas nagrinėjant bylas vyksta pagal pirmos instancijos taisykles) buvo suprantama, jog tokios nuostatos realiai įmanomos. Manytina, jog siekiant aiškumo įgyvendinant teisingumą bylose ir užtikrinti teisės sistemos darną, įstatymų leidėjas papildė Kodekso nuostatas 326.1 str. apie asmenų galimybę pripažinti, atsisakyti ieškinio arba sudaryti taikos sutartį. Toliau galiojantis CPK 326 str. nurodo, jog apeliacinio skundo galima atsisakyti iki teismui išeinant priimti sprendimo, nurodo rašytinės formos reikalavimus, bei teismo teisę, esant atsisakymui nuo apeliacinio skundo, nagrinėti kitus pateiktus skundus, kylančius iš tos pačios bylos. Akcentuotina, kad sutinkamai pagal dispozityvumo principą, kad šalys ne tik apibrėžia bylos nagrinėjimo ribas, bet ir gali lemti bylos eigą.

RF CPK 328 str. įtvirtintos apeliacinės instancijos teismo teisės: palikti galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą (atmesti apeliacinį skundą); panaikinti arba pakeisti pirmos instancijos teismo sprendimą visą ar iš dalies ir priimti naują sprendimą; panaikinti pirmos instancijos teismo sprendimą visą ar iš dalies ir nutraukti procesą arba palikti skundą nenagrinėtą visą ar iš dalies; palikti apeliacinį skundą, teikimą be nagrinėjimo iš esmės, jei praleistas nustatytas terminas ir neišspręstas termino atnaujinimo klausimas. Iki 2010 m. padarytų pakeitimų RF CPK panašiai įtvirtino apeliacinės instancijos teismo teises, tačiau nebuvo įtrauktas apeliacinio skundo, teikimo palikimas be nagrinėjimo iš esmės, jei praleistas nustatytas terminas ir neišspręstas termino atnaujinimo klausimas. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas numato, jog apeliacinės instancijos teismas nagrinėja bylas neperžengdamas apeliaciniame skunde nustatytą ribų, tačiau pagal Kodekso 327.1 str. 2 d., turi teisę patikrinti pirmos instancijos teismo sprendimą ir visa apimtimi (viešo intereso gynimas). Be to, CPK 330 str. numatyti teismo sprendimų panaikinimo ar pakeitimo pagrindai: neteisingas materialinių, procesinių teisės normų taikymas ar jų pažeidimas, neteisėta teismo sudėtis ir panašiai. Manytina, kad tai baigtinis sąrašas ir akcentuotina CPK 330 str. 6 d. įtvirtinta nuostata, neleidžianti panaikinti pirmosios instancijos teismo sprendimą dėl formalių pagrindų. Tuo pažymėtinas pasireiškiantis dispozityvumo principas apeliacijos procese.

KASACIJA. Be apeliacinės tvarkos RF CPK numato dar vieną formą – kasacinę tvarką, pagal kurią Kodekso 376 str. 1 d. nustato, kad įsiteisėję teismo sprendimai (išskyrus RF Aukščiausiojo Teismo) gali būti peržiūrėti jei kreipiasi asmenys, dalyvavusieji byloje ir kiti asmenys, jei jų teisės ir teisėti interesai pažeisti teismo sprendimais. Taigi, įstatymų leidėjas įtvirtina dar vieną galimybę patikrinti teismo sprendimo teisėtumą, tuo akcentuodamas teisės aiškinimo, taikymo vienodinimą. Pažymėtina, kad kasacinio apskundimo subjektais laikomi visi byloje dalyvaujantys asmenys, vadinasi tai suponuoja, kad ir prokuroras yra priskiriamas šiems asmenims.

Kodekso 376 str. 2 d. nustatytas 6 mėnesių kasacinio apskundimo terminas nuo sprendimo įsigaliojimo. Šis terminas turi sąlygą: jei buvo išnaudoti kiti CPK numatyti būdai įsigilijusiam sprendimui apskūsti. Kasacinio apskundimo terminas žymiai ilgesnis nei apeliacinės tvarkos ir manytina, kad vis tik 6 mėnesių terminas yra per ilgas, nes tai ilgina bendrą procesą ir neatitinka vieno iš civilinio proceso tikslų – išnagrinėti bylą greitai. Manytina, kad toks termino nustatymas diskutuotinas ir tuo požiūriu, kad neproporcingas kasacinio apskundimo termino santykis su iki tol vykusių procesų terminais. Pažymėtina, jog iki 2010 m. pakeitimų, kuomet kasacinės instancijos tikslas buvo neįsiteisėjusių teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo peržiūrėjimas, kasacinio apskundimo terminas buvo nerealus – 10 dienų.

Be bendrų reikalavimų, pažymėtina, jog RF CPK 378 str. nustatyta ir specialūs reikalavimai, pavyzdžiui: asmenys, kurie nedalyvavo byloje, pateikiant kasacinį skundą, privalo nurodyti, kokias teises arba teisėtus interesus pažeidžia įsiteisėjęs teismo sprendimas. Tai suponuoja, kad asmuo pateikdamas skundą turi nurodyti teisinius pagrindus, esančius kasacijos pagrindu, tuo pareikšdamas, kad pažeidimas yra esminis.

Skirtingai nei apeliaciniame procese, RF CPK 379.1 str. nustato atvejus, kada atsisakoma priimti kasacinį skundą ir numatytas 10 dienų terminas priimtam skundui gražinti kai: neatitinka keliamų CPK reikalavimų; asmuo neturintis teisės kreiptis su

kasaciniu skundu; praleistas terminas ir nėra prašymo dėl termino atnaujinimo; pažeistas teisingumas.

RF CPK 382 str. numatyti skirtingi terminai kasaciniam skundui peržiūrėti RF Aukščiausiajame Teisme (nustatyti 2 mėn.) bei kituose teismuose (nustatytas 1 mėn.). Tačiau esant aplinkybei, jog byla buvo išreikalauta, įstatymų leidėjas nustato ilgesnius terminus: RF Aukščiausiajame Teisme – 3 mėn. ir kituose teismuose - 2 mėn. Bylos išreikalavimo atveju yra galimybė šiuos terminus pratęsti. IV skyriaus straipsnių analizė leidžia teigti, jog kasacinėje instancijoje teismas daugiausiai informacijos gauna iš rašytinės formos medžiagos (pirmos instancijos teismų posėdžių protokolai, atsiliepimai į skundą ir panašiai), todėl nėra reglamentuota, jog posėdžio metu būtų pildomas teismo posėdžio protokolas. Pagal 2010-11-26 d. Federalinį įstatymą įtvirtinta kolegiali teismo sudėtis.

RF CPK 383 str. nustatyti atsisakymo pagrindai kasacinį skundą nagrinėti kasacinės instancijos teismo posėdyje, o RF CPK 384 str. - nagrinėjimo pagrindai kasacinės instancijos teismo posėdyje, kurie analogiškai 383 str., ir suprantama turintys papildomų reikalavimų. Pažymėtina, jog abiejose straipsnių nuostatose yra nustatytas, be bendrųjų reikalavimų, motyvuotų priešasčių pateikimo reikalavimas.

Pažymėtina, kad naujasis RF CPK nenumato teismo kontrolės kada asmuo, padavęs kasacinį skundą, jį nori atsiimti, iki priimant teismui nutartį, ką buvo numatęs tarybinis CPK (atitinkamai prokuroras pareiškęs protestą jį galėjo atšaukti).⁵⁵

Įstatymų leidejas yra nustatęs bylų nagrinėjimo terminus ir kasaciniame procese. RF CPK 386 str. 1 d. išskiria skirtingus bylų nagrinėjimo terminus RF Aukščiausiajame Teisme, numatydamą nedaugiau kaip 2 mėn., o kituose RF teismuose – nustatant nedaugiau kaip 1 mėn. terminą. Šiame Kodekso straipsnyje

⁵⁵Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 309.

gana detaliai reglamentuojama posėdžio eiga. Be to, Kodekso 386 str. 4 d. nustato aukštesnių pareigūnų dalyvavimą (respublikos, srities ir panašiai prokuroras), kai byloje dalyvauja prokuroras. Nustatyta asmenims, dalyvaujantiems teismo posėdyje galimybė duoti paaiškinimus (386 str. 6 d.). Byla kasaciniame procese galima baigti: kasacinės instancijos teismo prezidiumo nutarimu, Teismo kolegijų nutartimi, kurie priimami balsų dauguma.

Pagrindais, kuriais galimi teismo priimtų nutarčių pakeitimas ar panaikinimas, yra esminis materialinės ir procesinės teisės normų pažeidimas, ir šios nuostatos įtvirtintos RF CPK 387 str.

Kasacinės instancijos teismas nutarime arba nutartyje turi būtinai nurodyti motyvus, kurie įtakojo tokį sprendimą ir įstatymus, kuriais vadovavosi (RF CPK 388 str. 1 d. 7 p.), be to būtina pateikti motyvuotą dalį ir netenkinant kasacinio skundo (RF CPK 388 str. 2 d.).

RF CPK 390 str. deataliai reglamentuojamos kasacinės instancijos teismo teisės: palikti be pakeitimų; panaikinti pilnai arba iš dalies nukreipiant naujai nagrinėti; panaikinti pilnai arba iš dalies ir palikti nenagrinėtą arba nutraukti procesą; paliekant galioti vieną iš teismo sprendimų; panaikinti arba pakeisti priimtus sprendimus priimant naują ir neperduodant naujam nagrinėjimui, jei yra padaryta materialinės teisės normų pažeidimų; palikti kasacinį skundą nenagrinėtą iš esmės jei yra RF CPK 379.1 str. pažeidimai (pavyzdžiui, praleistas terminas).

Akcentuotina, jog kasacinės instancijos teismas turi teisę peržiūrėti pirmosios instancijos, apeliacinės instancijos bei kasacinės instancijos priimtus sprendimus, kaip nurodoma RF CPK 390 str. 1 d. 1 – 5 p. Taip pat pabrėžtina, jog kasacinės instancijos teismas nukreipdamas naujai nagrinėti bylą gali nurodyti, jog būtina ją nagrinėti esant naujai teismo sudėčiai. Tai suponuoja, kad kasacinės instancijos teismui nenurodžius šios nuostatos, byla būtų grąžinta nagrinėti tai pačiai teisėjų kolegijai.

Kasacinės instancijos teismo teisė peržengti nustatytas ribas nurodyta RF CPK 390 str. 2 d., o taip pat teisė nagrinėti tik teismo sprendimo skundžiamas dalis. Be to, aukštesniojo teismo išaiškinimai yra privalomi kitiems teismams, kurie naujai nagrinėja bylą (RF CPK 390 str. 3 d.).

PROCESO ATNAUJINIMAS. RF CPK 392 str. 1 d. nustato, jog atsiradus arba paaiškėjus naujoms aplinkybėms, įsigalioję teismo sprendimai gali būti peržiūrimi. Tai iš pažiūros labai panašus į kasaciją institutas, kadangi jame taip pat peržiūrimi įsiteisėję teismo sprendimai, peržiūrimas jų teisėtumas ir pagrįstumas. Kita vertus, ši peržiūra vyksta aukščiausioje instancijoje ir siekiama ištaisyti neteisėtus bei nepagrįstus priimtus teismų sprendimus. Kaip skirtumais galima būtų įvardinti šiuos: peržiūrėjimą įtakojusios sąlygos – atsiradusios arba paaiškėjusios aplinkybės; patys asmenys, turintys teisę į peržiūrėjimą.

RF CPK 392 str. 2 d. nustato pagrindus, kuriems esant yra galimas peržiūrėjimas – paaiškėja aplinkybės (pavyzdžiui, nebuvo ir negalėjo būti žinomos aplinkybės, melagingos aplinkybės ir panašiai) ir atsiranda naujos aplinkybės (pavyzdžiui, panaikinamas teismo sprendimas kaip nepagrįstas, neteisėtas). Manytina, kad toks aplinkybių išskyrimas yra diskutuotinas, kadangi: esant naujoms aplinkybėms iš emės galimas naujo ieškinio teikimas ir taip turėtų būti sprendžiamas klausimas, ko suprantama negalima būtų pasakyti apie paaiškėjusias esmines aplinkybes.

Akcentuotina, jog pagal RF CPK 392 str. 2 d. nustatytus pagrindus, proceso atnaujinimas galimas asmenų, kurie dalyvavo byloje pateikiant pareiškimą. Kodekso Kodekso 393 str. nurodo, kad pareiškimas paduodamas tam teismui, kuris priėmė naują sprendimą arba pakeitė buvusį iki tol sprendimą per tris mėn. (RF CPK 394 str.). Be to, tarybinis CPK irgi numatė 3 mėn. terminą.⁵⁶ Tačiau RF CPK nėra nuostatų, numatančių reikalavimus pareiškimo formai, turiniui, ir manytina, kad turi

⁵⁶Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989, p. 348.

atitikti įprastas bendrąsias taisykles (pavyzdžiui, nurodyti asmenis, dalyvaujančius byloje; teismą, kuria paduodamas pareiškimas ir panašiai). Manytina, kad tai diskutuotina, nes įstatymų leidėjas visuose procesuose yra numatęs paduoto pareiškimo trūkumų taisyką, skiriant teismui papildomą tam terminą. Taigi, pareiškimas galimas su trūkumais ir šiuo atveju.

Pažymėtina, kad Kodekso 42 skirsnio straipsnių analizė leidžia teigti, jog nėra reglamentuota teismo sudėtis, tvarka ir terminai, išskyrus nuostatas, jog pareiškimas nagrinėjamas teismo posėdyje ir asmenų neatvykimas netrukdo nagrinėjimui (RF CPK 396 str.).

Taigi, darytina išvada, kad įstatymų leidėjas orientuoja į atitinkamai panašių instancijų tvarkos reglamentavimą.

Išvados

Apibendrinant magistriniame darbe analizuotą civilinio proceso teisės reformą Rusijoje 1990 – 2010 m., galima pažymėti, kad civilinei proceso teisei, įtakotai visuomeninio gyvenimo pokyčių, atitinkamai priimtos teismų reformos Konceptijos, susidarė reformavimo būtinybė: pakeisti vyravusį socialistinį civilinio proceso modelį kaip neatitinkantį to meto realijų.

Civilinio proceso teisės reformos pradžia laikytina nuo 1990 m., kai priimta 1990-06-12 d. Deklaracija apie Rusijos Federacijos valstybinį suverenitetą⁵⁷, o įsigaliojus nuo 2003 m. vasario 1 d. naujamam Civilinio proceso kodeksui, jau galima vertinti šios reformos praktinę reikšmę.

Civilinio proceso teisės reforma Rusijoje sudaro sąlygas, kurios įtvirtina pagrindinius šiuolaikinius keliamus tikslus efektingam civilinio proceso įgyvendinimui.

Pakeitimai ir papildymai galiojusiame RTFSR CPK, įsigaliojęs nuo 2003 m. vasario 1 d. naujasis RF Civilinio proceso kodeksas yra pakankamai pritaikyti pasikeitusiems, taip pat naujai susiformavusiems teisiniams santykiams įvairiose visuomeninio gyvenimo srityse: įtvirtinta proceso formų diferenciacija, teismo sudėties apibrėžtis, aktyvaus teismo statusas ir šalių aktyvinimas, pasirengimas teismui nagrinėjimui, bendrųjų civilinio proceso principų – dispozityvumo, rungimosi - vystymas. Išliko abejotinų klausimų: terminų reglamentavimas, įrodymai.

⁵⁷Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-03-09]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-03-09].

Literatūros sąrašas

1. Rusijos Federacijos Civilinio proceso kodeksas. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-04-15]. Prieiga per internetą: <http://www.consultant.ru/popular/gkrf> [Žiūrėta 2012-04-15].
2. Rusijos įstatymų leidyba. *Paieška: Įstatymai 1991 m.* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2012-04-15]. Prieiga per internetą: <http://pravo.fso.gov.ru/proxy/ips/?searchres> [Žiūrėta 2012-04-15].
3. LAUŽIKAS E., MIKELĖNAS V., NEKROŠIUS V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Justitia, Vilnius. 2005.
4. NEKROŠIUS, Vytautas. Ypatingoji teisena civiliniame procese – prigimtis, esmė, santykis su ieškinine teisena ir reforma (lyginamoji analizė). *Teisė*, 1999, nr. 33 (2).
5. NEKROŠIUS, Vytautas. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė*, 2002, nr. 43.
6. NEKROŠIUS, Vytautas. Naujasis Civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai. *Teisė*, 2002, nr. 44.
7. ИСАЕВ, И.А. История государства и права России. Москва: Юристъ, 2000.
8. Советский гражданский процесс. Москва: Издательство МГУ, 1989.
9. ТРЕУШНИКОВ, М. К. Путь к закону. Москва: ОАО «Издательский Дом «Городец», 2004.

Santrauka

Magistriniame darbe „Civilinio proceso teisės reforma Rusijoje 1990 – 2010 m.“ siekiama išanalizuoti civilinio proceso teisės reformos prielaidas, išskirti etapus, kuriais buvo vykdoma reforma bei jų kryptis ir esminius bruožus.

Dar iki įsigaliojant Rusijos Federacijos Civilinio proceso kodeksui buvo imtasi esminių pakeitimų ir papildymų galiojusiam RTFSR Civiliniame proceso kodekse. 2003 m. įsigaliojus Rusijos Federacijos Civiliniam proceso kodeksui, civilinio proceso teisės reforma tęsiama laikantis mišrios koncepcijos (liberaliosios civilinio proceso teisės ir socialinės civilinės teisės mokyklų). Nepaisant to, kad Rusijos civilinio proceso reforma vyko skirtingais etapais, įtvirtinta proceso formų diferencijacija, vystomi dispozityvumo bei rungimosi principai, aktyvus teismas ir šalių aktyvinimas – tai pagrindinės kryptys, kuriomis buvo vykdoma reforma.

Darbe stengiamasi įvertinti įstatymų leidėjo poziciją, remiantis teisės aktų analize, taip pat akcentuoti manytinas problemas.

Summary

The master thesis "Reform of the Civil Procedure law in Russia 1990 – 2010" is aimed at analysing the assumptions for the civil procedure law reform, identifying the steps according to which the reform has been carried out, their trends and essential features.

Even before the entry into force of the Code of Civil Procedure of Russian Federation, major changes and additions were made in the Code of Civil Procedure that was in force in the Russian Soviet Federative Socialist Republic. After entry into force of the Code of Civil Procedure of Russian Federation became effective in 2003, the law reform of the civil procedure is continued in accordance with the concept mixed (liberal civil procedure law and schools of the social civil law). Despite the fact that the Russians are a form of civil procedure extended through several stages, the differentiation of the forms of procedure was established, disposition and adversarial principles were developed, there was an active court and the activation of the parties – these are the main trends according to which the reform was carried out.

The paper attempts to assess the legislator's position, based on the analysis only got at, as well as to highlight the assumed problems.

